

BATI ANADOLU'DA ÇEKİRGE FELÂKETİ (1850–1915)

ERTAN GÖKMEN*

Giriş

İnsanoğlu, tarih boyunca hayatını tehdit eden değişik doğal afetlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu felaketleri, yer, atmosfer ve biyolojik kökenli olarak sınıflandırmak mümkündür. Yer kökenli olanlara deprem; atmosfer kökenli olanlara don, dolu, sel, soğuk, yıldırım, kuraklık, sis, aşırı kar; biyolojik kökenli olanlara da salgın hastalıklar ve zararlı haşerelerin sayısındaki aşırı artış örnek olarak verilebilir¹. Bu afetlerden bir kısmı sadece belirli bir coğrafya ile sınırlı kalırken bir kısmı da geniş alanlara sirayet ederek tahribata sebep olabilmektedir. Felaketlerden bazısı can, bazısı mal kaybına neden olurken, bazısı da her iki türden kayıplara yol açabilmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu, farklı zamanlarda yukarıda belirtilen türden pek çok doğal afete maruz kalmıştır². Verdikleri zararlar dolayısı ile uzun süreli kıtlıklara, değişik hastalıklara, göçlere neden olan ve devletin iktisadî yapısına büyük zararlar veren felaketlerden biri de çekirgelerden gelmiştir. Çekirgeler³, bol yağış alan, yüksek sıcaklığı olan, yumuşak alüvyonlu top-

* Yrd. Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Mehmet Yavuz Erler, "XIX. Yüzyıldaki Bazı Doğal Afetler ve Osmanlı Yönetimi", *Türkler Ansiklopedisi*, c. 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 763-768.

² Osmanlı Devleti'nde meydana gelen değişik doğal afetler için bkz. Elizabeth Zachariadou, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*, (Çev. Gül Çağlı Güven-Saadet Öztürk), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001, Depremler için bkz. s. 11-271, Seller ve Kuraklık için bkz. s. 271-297.

³ Çekirge nasıl bir hayvandır? Türleri nedir, yaşama alanları, beslenme biçimleri ve üreme şekilleri nasıldır? Bu sorulara verilecek cevap bu böceği daha iyi tanımamızı sağlayacaktır. Çekirgeler uzun ve kısa antenliler şeklinde iki alt takıma ayrılan bir böcek türüdür. Uzunlukları 1,5 ile 20 cm arasında değişmektedir. Bitki, ot, yaprak ve çiçek yemektirler. Larvalıktan 10. güne kadar vücut ağırlıkları kadar yeşil bitki yerler. Diğer sıçrayıcı böceklerden farklı olarak tek başlarına değil sürü halinde yaşarlar. Bu yüzden sürü halinde ortaya çıktıklarında çok tehlikelidirler. Normal durumda yürürler ancak tehlike anında sıçramaktadırlar. Sarı, kahverengi, kırmızı, mavi ve siyah renkte olabilirler. On dakika ile birkaç saat arasında süren çiftleşmeleri günün en sıcak saatinde meydana gelmektedir. Ülkemizde ilkbahardan güzün geç zamanlarına kadar yumurta bırakmaktadırlar. Yumurtalarını genelde yumuşak zeminlere bırakmakla birlikte sert zeminlere de bırakabilirler. Bırakılan yumurta sayısı türlere göre değişmekle birlikte bazı türlerde 2-10, bazılarında ise 600-1800 arasında değişmektedir. Larvalar beş altı deri değiştirerek gelişimlerini tamamlarlar. Tropik ve subtropik bölgelere inildikçe tür sayısı artar. 20 bin kadar türü bulunmaktadır. Ülkemizde 600 civarında türü bulunmaktadır. Göç eden türleri on civarındadır. *Locusta Migratoria* en yaygın göç eden türdür. Çok iyi uçanlar, oldukça geniş alanlara, Asya hatta Afrika ve Avrupa kıtalarına kadar yayılmıştır. Sıçrayarak yapılan göçün hızı, sürünün büyüklüğüne göre değişmektedir. 10-20 bin larvalı sürüler

raklarda ve çöl alanlarında önce larva, daha sonra yetişkin böcek olarak hızla çoğalırlar, belli yoğunluğa ulaştıklarında sürüler halinde yaşamaya başlarlar, sıcaklık ve rüzgâr etkisi ile göçmen sürüler halinde uzak mesafelere ulaşırlar. Yedi sekiz santim uzunluğundaki çekirgeler metre kareye iki yüz tane düşecek sayıya ulaşabilirler. Bu da kilometre karede iki yüz milyon çekirge demektir⁴. Bir çekirge yavrusu, günde kendi ağırlığı kadar besin yiyebilmektedir. Bir çekirge larva halinden erginliğe 3-3,5 ayda ulaşabilmektedir. Orta yaşlı yavruların meydana getirdiği sürülerin ağırlığının 250-300 ton olduğu düşünülürse, bu, böyle bir sürünün günde 250-300 ton yiyecek tüketmesi demektir⁵. Bu durum, gerekli önlemler alınmadığı takdirde çekirge istilasına uğrayan bir yerde büyük kıtlık ve felaket demektir.

Osmanlı Devleti'nin değişik bölgeleri zaman zaman çekirge istilasına maruz kalmıştır⁶. Ancak bu çalışmada XIX. yüzyılın ikinci yarısından I. Dünya Savaşı yıllarına kadarki dönemde Batı Anadolu'da meydana gelen çekirge felaketine yer verilmiştir.

1- Çekirge Felaketinin Meydana Geldiği Yerler ve Tarihleri

XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile I. Dünya Savaşı yılları arasında Batı Anadolu'da ve özellikle de Aydın vilayetinde hükûmeti, yerel yöneticileri ve ahâliyi hem maddî hem de manevî anlamda sıkıntıya sokan çekirge felaketi meydana gelmiştir. Osmanlı Arşivi'ndeki konu ile ilgili belgeler ve İzmir'de yayınlanan gazetelerde yer alan haberler çekirge afetinin 1850'li, 1860'lı, 1880'li ve 1910'lu yıllarda meydana geldiğini göstermektedir. Belirtilen bölgelerde meydana gelen çekirge afeti sebebiyle gerek merkezî hükûmetten yerel yöneticilere, gerekse yerel yöneticilerden hükûmet merkezine ve birbirlerine afet ile ilgili gönderdikleri yazılar bulunmaktadır. Bu yazılardan ve gazetelerde yer alan haberlerden hangi sancak ve kazada çekirge felaketi meydana geldiği tespit edilebilmektedir. Bu kaynaklar doğrultusunda aşağıda alt başlıklar halinde çekirge felaketinin nerelerde ne zaman meydana geldiği kronolojik olarak belirtilmiştir.

günde 3 km., 5-9 milyon larvalı büyük sürüler 29 km. gidebilirler. Uçarak sürekli göç eden çekirgeler kara ve deniz üzerinden 1500-2000 km. uzağa göç edebilmektedirler. 5-12 km²'lik bir alana yayılan bir sürü, 700 milyon ile 2 milyar çekirgeyi (1000-3000 tonluk kitle) içerir. Düşmanları Alaca Sığırcık Kuşu, yırtıcı böcekler, örümcekler ve parazitlerdir. Bkz. Ali Demirsoy, *Yaşamın Temel Kuralları Omurgasızlar/Böcekler Entomolojisi c-II/kısım-II*, İkinci Baskı, Ankara, 1990, s. 365-395.

⁴ Daniel Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*, (Çev. Serap Yılmaz), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, s. 11.

⁵ *Türk Ansiklopedisi*, c. 11, Çekirgeler mad., MEB. Yay. Ankara, 1963, s. 430.

⁶ Mehmet Yavuz Erler, "Kıbrıs'ta Çekirge İstilas (1845-1869)", *Akademik Açt*, 1997/1, s. 179-191.

a- İzmir Sancağı: Aydın vilayetinin merkezi olan İzmir ile pek çok kaza ve nahiyesi I. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş yıllarında çekirge felaketine maruz kalmıştır. Yıllar itibariyle sancağa bağlı şu yerlerde çekirge felaketinin yaşandığı tespit edilmiştir. Bergama kazasına bağlı Kaplan köyü ile Menemen kazasında 1910 yılında çekirge felaketi yaşandığı Meclis-i Vükela Zabıt Varakası'ndaki bilgilerden anlaşılmaktadır⁷. Aynı kazalarda 1911 yılında da felaket devam etmiştir⁸. 1912 yılında Bergama, Menemen ve Foça'da⁹, 1913 yılında İzmir sancak merkezi ile Seydiköy, Bornova ve Torbalı nahiyelerinde, Buca, Karşıyaka (Soğukkuyu, Yamanlar, Rum Çiftliği, Tomarza ve Osmanzâde köyleri), Bayındır ve Nifte¹⁰ (Kemalpaşa), 1914 yılında İzmir ve çevresi ile Buca, Bornova, Seydiköy, Urla, Nif, Menemen, Bayındır, Tire, Seferihisar, ve Ödemiş'te¹¹, 1915 yılında Ödemiş, Tire, Kuşadası, Seferihisar, Değirmendere, Torbalı ve Nifte¹² ve 1916 yılında da Bergama, Ayazmend, Reşadiye, Dikili, Bornova, Buca, Torbalı, Değirmendere, Seferihisar, Bayındır, Nif ve Kuşadası'nda¹³ çekirge felaketinin etkili olduğu gazetelerdeki haberlerden anlaşılmaktadır. Bu bilgiler, İzmir sancağı ve kazalarının hemen hemen hepsinin belirtilen yıllarda çekirge afeti etkisi altında olduğunu göstermektedir.

b- Aydın Sancağı: 14 Mayıs 1852 tarihli bir tezkere-i sâmi'de Aydın sancağında toplanmasında ve itlafında halka bıkkınlık verecek derecede çekirgenin ortaya çıktığı¹⁴, 15 Haziran 1859 tarihinde sadareten Hamid, Burdur, Karahisar-ı Sâhib ve Aydın kaymakamlıklarına gönderilen bir yazıda, geçen sene Burdur taraflarından gelip Hamid sancağının bazı kazalarına yayılmış olan çekirgenin bu sene çok miktarda ortaya çıkmasının beklediği, Hamid'e sınır olması dolayısı ile Denizli, Karahisar-ı Sahib ve Aydın taraflarına da sıçrayabileceği belirtilerek gerekli önlemlerin alınması gerektiği¹⁵, 5 Temmuz 1863 tarihinde Aydın valisi tarafından sadarete gönderilen

⁷ BOA. MV. 139/36.

⁸ *Âhenk*, 17 Mayıs 1911, s. 2; 31 Mayıs 1911, s. 2; 1 Haziran 1911, s. 2; 8 Haziran 1911, s. 2.

⁹ *Âhenk*, 17 Nisan 1912, s. 2; *Anadolu*, 8 Nisan 1912; 19 Nisan 1912.

¹⁰ *Âhenk*, 23 Eylül 1913, s. 2; 29 Eylül 1913, s. 2; 6 Ekim 1913, s. 2; 19 Ekim 1913, s. 2; 31 Ekim 1913, s. 2.

¹¹ *Âhenk*, 2 Ocak 1914, s. 2; 31 Mart 1914, s. 2; 1 Nisan 1914, s. 2; 2 Nisan 1914, s. 2; 3 Nisan 1914, s. 2; 4 Nisan 1914, s. 2; 5 Nisan 1914, s. 2; 10 Nisan 1914, s. 2; 23 Nisan 1914, s. 2; 3 Mayıs 1914, s. 2; 12 Mayıs 1914, s. 2; 4 Haziran 1914, s. 2.

¹² *Âhenk*, 26 Mayıs 1915, s. 2; 6 Haziran 1915, s. 2; 13 Haziran 1915, s. 2; 16 Haziran 1915, s. 2; 26 Eylül 1915, s. 2.

¹³ *Âhenk*, 20 Ocak 1916, s. 1; 2 Mart 1916, s. 2; 3 Mart 1916, s. 2; 7 Mart 1916, s. 2; 9 Mart, 1915, s. 2; 24 Mayıs 1916, s. 1.

¹⁴ BOA. AMD. 19/3.

¹⁵ BOA. A. MKT. MVL. 105/50.

yazıda Aydın sancağına bağlı bazı kazalarda çekirge felaketi meydana geldiği¹⁶, 24 Nisan 1864 tarihinde Aydın sancak meclisinden sadârete gönderilen mazbatada, sancağa bağlı 12 kazada bu zamana kadar görülmemiş derecede çekirge ortaya çıktığı¹⁷ belirtilmektedir. *Âhenk Gazetesi*'ndeki haberlerden Mayıs 1911'de Söke'de¹⁸, Eylül 1913'de Nazilli'de¹⁹, Nisan 1914'te Aydın sancak merkezinde²⁰, Mayıs 1914'te Nazilli, Ödemiş, Karacasu ve Bozdoğan'da²¹, Mart 1915 ve Haziran 1916 tarihlerinde Aydın ve kazalarında²² çekirge felâketinin meydana geldiğini görmekteyiz.

c- Saruhan Sancağı: Yapılan bazı çalışmalar Saruhan sancağında sadece XIX. yüzyılda değil daha önceki yüzyıllarda da çekirge felaketi yaşandığını göstermektedir. Bu araştırmalardan Manisa'da, Nisan 1556 yılında büyük bir çekirge felaketi yaşandığı, çekirgenin gökyüzünü ve yeri tamamıyla kapladığı, ağaçların meyvelerini ve mahsûlatı tamamen yediği, halkı perişan halde bıraktığı ve gelecek sene daha fazla miktarda çekirge olmasından korkulduğu ve meydana gelen şiddetli kıtlık sebebi ile buğdayın kilesinin yüz akçeye, yalılarda ise yüz elli akçeye çıktığı, bu beladan kurtulmak için padişah emri ile İsfahan'dan sığırcık suyu getirmesi için Hayreddin ve Mehmed isimli iki kişinin görevlendirildiği ve getirilen bu suyun on dört kadılığa dağıtıldığı anlaşılmaktadır²³. Manisa'da 1684 yılında da 1556 yılındaki kadar şiddetli bir çekirge felaketi meydana gelmiş ve büyük bir kıtlığa sebep olmuştur²⁴.

XIX. yüzyıl ortasına kadar geçen sürede yukarıda belirttiklerimiz dışında Saruhan sancağında çekirge afetlerinin yaşandığı tahmin edilebilir. Yapılacak yeni çalışmalarla bunların da ortaya çıkarılacağını umut ederek, asıl konumuza dönersek, arşiv vesikalarında ve gazetelerde yer alan bilgilere dayanarak kronolojik olarak, XIX. yüzyıl ortasından itibaren Manisa ve kazalarında şu tarihlerde çekirge felaketi yaşandığı görülür. Selendi Kaza Meclisi'nin 27 Ocak 1849 tarihli mazbatasında yer alan bilgilerden, Kula kazasında, Selendi kazası ile köylerinde 1847, 1848 ve 1849 yıllarında çekir-

¹⁶ BOA. A. MKT. MHM. 270/24.

¹⁷ BOA. A. MKT. MHM. 301/4.

¹⁸ *Âhenk*, 24 Mayıs 1911, s. 2.

¹⁹ *Âhenk*, 29 Eylül 1913, s. 2.

²⁰ *Âhenk*, 3 Nisan 1914, s. 2.

²¹ *Âhenk*, 13 Mayıs 1914, s. 2; 19 Mayıs 1914, s. 2.

²² *Âhenk*, 18 Haziran 1915, s. 2; 3 Mart 1915, s. 2.

²³ Zeki Arıkan, "Manisa'nın 1 Numaralı Şer'iyye Sicilindeki Osmanlı Tarihi," *Osmanlı Araştırmaları*, c. X, İstanbul, 1990, s. 128-129.

²⁴ M. Çağatay Uluçay, *XVII. Yüzyılda Manisa'da Ziraat, Ticâret ve Esnâf Teşkilâtı*, İstanbul, Resimli Ay Matbaası, 1942, s. 58.

ge felaketi yaşandı²⁵, 8 Ocak 1850 tarihinde Aydın valisine hükûmet merkezinden gönderilen yazıdan, Aydın taraflarında çıkan çekirge felaketinin önünün alındığı, ancak bu defa da Saruhan taraflarında çekirgenin görüldüğü²⁶, 3 Şubat 1851 tarihli tezkere-i sâimde Adala kazasını çekirgelerin istila ettiği²⁷, 23 Mayıs 1850 tarihinde Hüdavendigâr valisine ve Kütahya muhassılina gönderilen yazıda Saruhan sancağında ortaya çıkan çekirgenin Kula kazasına sıçradığı²⁸, 6 Temmuz 1850 tarihli Saruhan Liva Meclisi'nden Sadaret'e gönderilen mazbatada, Saruhan'da çekirge felaketinin önünün alındığı, ancak Kütahya sancağı kazalarından, Demirci kazasıyla diğer kazalara, Karesi sancağından da Gördük, Foçateyn ve Güzelhisar-ı Menemen kazalarına uçup gelen çekirgenin olduğu ve gayet sarp, kır ve bayır olan yerlere tohum bıraktığı²⁹, İzmir valisi Ali Paşa'ya yazılan tahriratta 1851-1853 tarihleri arasında Kula kazası ve çevresinde şiddetli çekirge felaketi yaşandı³⁰ ve Saruhan Liva Meclisi'nden 28 Mayıs 1864 tarihinde Sadaret'e gönderilen mazbatada da Mart 1864 tarihinde ortaya çıkan çekirgenin sancağa bağlı on iki kazaya yayıldığı belirtilmektedir³¹.

Gerek arşiv belgelerindeki ve gerekse gazetelerdeki bilgilere dayanarak, I. Dünya Savaşı öncesinde ve savaşın devam ettiği yıllarda çekirge felaketinin Saruhan sancağı ile kazalarını etkisi altına aldığı söylenebilir. 1909 yılında Manisa Yuntdağı köylerinde ve Eşme'de³², 1910 yılında Kula ve Eşme kazaları köylerinde³³, 1911 yılında Kula ve çevresi³⁴ ile Eşme ve Yuntdağı köylerinde³⁵, 1912 yılında Manisa, Kırkağaç, Alaşehir, Kula, Eşme kazalarının her tarafında ve Salihli kazasının Kestelli, Dibek Dere, Abdal ve Pazar köylerinde³⁶, 1913 ve 1914 yıllarında başta Kula ve Alaşehir olmak

²⁵ BOA. A. MKT. 171/129-1.

²⁶ BOA. A. MKT. UM. 21/62.

²⁷ BOA. AMD. 29/74.

²⁸ BOA. A. MKT. MHM. 21/45.

²⁹ BOA. A. MKT. NZD: 16/45.

³⁰ BOA. A. MKT. MHM. 55/31.

³¹ BOA. A. MKT. MHM. 298/89.

³² *İttihâd*, 18 Mayıs 1909; 3 Haziran 1909; 14 Haziran 1909.

³³ BOA. MV. 139/36.

³⁴ BOA. DH. İD. 99/23-(7) Kula'dan Dâhiliye Nezareti'ne çekilen 28 Mayıs 1911 tarihli telgraf.

³⁵ *Âhenk*, 18 Mayıs 1911, s. 2; 11 Haziran 1911, s. 2.

³⁶ BOA. DH. İD. 99/23-29 (13 Nisan 1912 tarihinde Aydın Vâilîliğinden Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne gönderilen yazı); BOA. DH. İD. 99/23-30-31(30 Nisan 1912 tarihinde Ticaret ve Ziraat Nezâreti'nden Dahiliye Nezareti'ne yazılan yazıda); *Âhenk*, 29 Mart 1912, s. 2; 4 Nisan 1912, s. 2; 16 Nisan 1912, s. 2; 21 Nisan 1912, s. 2; 23 Nisan 1912, s. 2; 2 Mayıs 1912, s. 2; 5 Mayıs 1912, s. 2; 9 Mayıs 1912, s. 2; 7 Haziran 1912, s. 2; Anadolu, 12 Nisan 1912; 22 Nisan 1912; 8 Mayıs 1912.

üzere Manisa'nın pek çok kazasında³⁷ ve 1915 ve 1916 yıllarında Manisa'nın tüm kazalarında az veya çok çekirge felaketinin yaşandığı arşiv belgelerinden ve gazetelerdeki haberlerden anlaşılmaktadır³⁸.

d- Denizli Sancağı: Çekirge felaketinin en şiddetli yaşandığı yerlerden biri de Denizli sancağı ve kazalarıdır. Hükûmet merkezinden 15 Haziran 1859 tarihinde Hamid, Burdur, Karahisar-ı Sâhib ve Aydın kaymakamlıklarına gönderilen yazıda, geçen sene Burdur taraflarından gelip Hamid sancağının bazı kazalarına yayılmış olan çekirgenin bu sene fazlaca ortaya çıkmasının beklendiği, Hamid Sancağına sınır olması dolayısı ile buralara da sıçramasının muhtemel olduğu ifade edilerek Denizli, Karahisar-ı Sâhib ve Aydın kaymakamlarından da gerekli önlemleri almaları istenmektedir³⁹. Bu yazı, Denizli'nin bu tarihte henüz çekirge felaketi altında bulunmadığını ancak bir tehlike söz konusu olduğunu anlatmaktadır. Yapılan bu uyarı dikkate alınmamış olmalı ki, Aydın valiliğinden, Maliye Nezareti'ne gönderilen 18 Haziran 1864 tarihli yazıdan Denizli ve çevresinde⁴⁰ ve Mentеше sancağı kaymakamının 5 Temmuz 1864 tarihinde sadarete yazdığı yazıdan da Tavas kazasında çekirge afetinin ortaya çıktığı⁴¹ anlaşılmaktadır.

1911 yılından 1916 yılına kadar geçen sürede Denizli sancağında meydana gelen çekirge felaketinin yerlerini ve tarihlerini de *Âhenk Gazetesi*'ne göre şu şekilde vermek mümkündür. Gazetedeki haberlere göre, 1911 yılında Denizli, Buldan ve Garbıkaraağaç'ta⁴², 1912 yılında Denizli, Buldan ve Honaz nahiyesinde⁴³, 1913 yılında Denizli merkez ve dört kazasında⁴⁴, Çal (Ortaköy mıntıkası), Sarayköy, Tavas ve Buldan'da⁴⁵, 1915 yılında geçen yıla göre fazla miktarda olan çekirge Denizli merkez, Buldan, Tavas, Garbıkaraağaç, Sarayköy ve Çal'da⁴⁶ ve 1916 yılında da Denizli ve tüm kaza-

³⁷ *Âhenk*, 13 Ekim 1913, s. 2; 3 Nisan 1914, s. 2; 4 Nisan 1914, s. 2; 5 Nisan 1914, s. 2; 3 Mayıs 1914, s. 2; 23 Mayıs 1914, s. 2.

³⁸ *Âhenk*, 8 Mayıs 1915, s. 2; 6 Haziran 1915, s. 2; 21 Haziran 1915, s. 2; 23 Haziran 1915, s. 2; 2 Mart, 1916, s. 2; 3 Mart, 1916, s. 2; 8 Mart, 1916, s. 2; 31 Mayıs 1916, s. 2.

³⁹ BOA. A. MKT. MVL. 105/50.

⁴⁰ BOA. A. MKT. MHM. 303/51.

⁴¹ BOA. A. MKT. MHM. 307/27.

⁴² *Âhenk*, 7 Mayıs 1911, s. 2; 1 Haziran 1911, s.2; 11 Haziran 1911, s. 2.

⁴³ *Âhenk*, 4 Nisan 1912, s. 2; 24 Nisan 1912, s. 2; 26 Nisan 1912, s. 2; 29 Nisan 1912, s. 2.

⁴⁴ *Âhenk*, 29 Eylül 1913, s. 2; 23 Kasım 1913, s. 2.

⁴⁵ *Âhenk*, 15 Nisan 1914, s. 2; 21 Nisan 1914, s. 2; 3 Mayıs 1912, s. 2; 19 Mayıs 1914, s. 2; 23 Mayıs 1914, s. 2.

⁴⁶ *Âhenk*, 6 Haziran 1915, s. 2; 20 Haziran 1915, s. 2; 21 Aralık 1915, s. 2.

larında⁴⁷ yöneticileri ve halkı sıkıntıya sokan çekirge felaketleri meydana gelmiştir.

e- Mentеше Sancağı: Mentеше sancağı Aydın vilayetine bağlı sancaklar içerisinde çekirge felaketinden en az etkilenmiş yerlerden olmalıdır. Çünkü bu felaketin bu sancakta mevcudiyetine dair çok az belge ve bilgi vardır. Bunlar da I. Dünya Savaşı öncesine ve yıllarına aittir. Bunlardan birkaçı 1909 yılında Mekri sancağında sarp ve ormanlık yerlerde ortaya çıkan çekirgenin yakılarak imha edilip edilemeyeceğine dair gazete haberleridir.⁴⁸ Yine Ticaret ve Dâhiliye Nezareti arasında yapılan yazışmalardan da 1914 yılında Mentеше ve çevresinde çekirgenin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.⁴⁹

f- Aydın Vilayeti Genelî: Bazı belgelerde ve gazete haberlerinde çekirge felaketinin meydana geldiği yerler tek tek belirtilmeyip sadece *Aydın vilayeti* denilerek belirtilmiştir. Nitekim Aydın vilayetinden sadarete gönderilen 25 Mayıs 1887 tarihli tahriratta, Aydın vilayetinin pek çok yerinde çekirgenin ortaya çıktığı belirtilmekle birlikte çekirgenin bulunduğu sancakların adı belirtilmemektedir⁵⁰. Yine 11 Haziran 1911 tarihli *Âhenk Gazetesi*'ndeki bir haberde, bundan otuz sene önce Mithat Paşa'nın valiliği (1880) sırasında da Aydın vilayeti genelinde çekirge felaketi yaşandığı ve Paşa'nın aldığı sıkı önlemler sayesinde felaketin önünün alındığı ifade edilmektedir. Yazının devamında, şayet çekirge o dönemdeki gibi yayılma gösterirse bunu önlemek için ikinci bir Mithat Paşa'nın bulunamayacağı bu yüzden tedbirin elden bırakılmaması gerektiği belirtilmektedir.

g- Karesi ve Biga Sancakları: Çekirgeler istila ettikleri yerler kadar buralara sınır olan yerler için de tehlike teşkil ediyordu. İmha edilmeyip uçkun hale gelmiş bir çekirge sürüsünün nerede duracağını kestirmek güçtü. Bu yüzden çekirge felaketinin yaşandığı yerlere yakın olan yerleşim birimleri daha fazla risk altında idi. Bu yüzden bu yerlerin felakete karşı devamlı tetikte bulunması gerekiyordu. Belirtilen nedenden dolayı sadece Aydın vilayeti değil Anadolu'nun batısındaki bazı sancak ve kazalarda da tehlike söz konusu idi. 22 Mart 1853 tarihli bir belgede⁵¹, Biga ve Karesi sancaklarında çekirge zuhur ettiği, Ayvalık kaymakamının sadarete gönderdiği 7 Şubat 1851 tarihli yazısında da çekirgenin geçen sene Ayvalık kazası-

⁴⁷ *Âhenk*, 3 Mart 1916, s. 2; 13 Mart 1916, s. 2; 26 Nisan 1916, s. 2.

⁴⁸ *İttihâd*, 25 Mayıs 1909; 27 Mayıs 1909; 27 Haziran 1909.

⁴⁹ BOA. DH. UM. 77/29-1-4.

⁵⁰ BOA. DH. MKT. 1422/79.

⁵¹ BOA. A. MKT. UM. 129/87.

na ve bu kazaya sınır olan Balıkesir sancağının Edremit, Kemer-i Edremit, Kozak ve Çandarlı kazası arazilerine tohum bıraktığı ifade edilmektedir⁵².

h- Karahisar-ı Sâhip Sancağı: Batı Anadolu'da çekirgenin etkili olduğu yerlerden biri de Karahisar-ı Sâhip sancağıdır. Diğer sancaklardaki çekirge felaketine ilişkin bilgiler genelde kaza ve nahiyeye bazında verilirken bu sancakta felakete maruz kalan yerler köy ölçeğinde verilmiştir. 24 Mayıs 1852 tarihli Karahisar-ı Sâhib Sancak Meclisi Mazbatası'na göre⁵³, sancağa bağlı Sincanlı, Sandıklı, Şuhut, Çal, Şeyhlü, Dazkırı, Danişmentlü, Homa ve Kebekler kazalarıyla Karahisar kazasının Bozüyük, Dinar, Kayaviran, Hayranbalı, Ablak, Akviran, Hacıbeğli, Karaca Ahmed Sultan, Aşağı ve Yukarı Tandır, Leken? Döğer, Kadımürsel, Muratlar, Osman, Olucak, Çıkrık, Ebnelnas?, Sisin?, Eynas, Köprülü, Çörce-i Sağır ve Çörce-i Kebir, Kunduzlu, Beğ ve Eğret adlı 26 köyünde şiddetli çekirge felaketi yaşanmaktadır.

Yukarıda verilen bilgilere göre, 1840'lı yıllarda başlayan çekirge afeti Batı Anadolu'da 1864 yılına kadar yoğun bir şekilde devam etmiştir. Felaket 1880'li yıllarda tekrarlasa da alınan önlemlerle kısa sürede bastırılmıştır. 1910'lu yıllardan itibaren tekrar başlayan çekirge felaketi kısa sürede Aydın vilayetini etkisi altına almış ve bu etkisini I. Dünya savaşı yıllarında da devam ettirmiştir.

2- Çekirge İle Mücadelede Görevli Personel ve Görevleri

Devleti ve halkı ekonomik anlamda sıkıntıya sokan çekirge afetinin geliştiği güzel tedbirlerle ve düzenlemelerle ortadan kaldırılamayacağını gören Osmanlı idarecileri, mücadelenin etkinliğini artırmak ve halkın katılımını sağlamak için değişik tarihlerde nizamnameler, talimatnameler ve tamimler yayınlamışlardır. Bu nizamnamelerin büyük kısmı 1910'lu yıllardan sonra çıkarılmıştır⁵⁴. Bu nizamnamelerde çekirge ile yapılacak mücadelenin şekli

⁵² BOA. A. MKT. NZD: 35/7-1.

⁵³ BOA. A. MKT. UM 101/93.

⁵⁴ 23 Mayıs 1909 tarihli Meclis-i Vükelâ zabıt varakasında, çekirge itlâfı için Orman, Maadin ve Ziraat Nezaretince hazırlanan ve Şûrâ-yı Devletçe tetkik edilen nizamnâme lâiyhası ile tarifnâmenin ihtiyaçları karşılayacak şekilde bulunmadığı için tashih edildiği ve bu haliyle Meclis-i Mebusan'a gönderilmesine karar verildiği belirtilmektedir. BOA. MV. 128/4 Daha sonraki tarihlerde çekirge itlâfı ile ilgili bazı kanunlar hazırlanmıştır. bkz. "Çekirge Ta'limatının 8. Maddesine Kâim Olmak Üzere Kaleme Alınan Madde" 12 Ekim 1892, Düstûr, Tertib-i Evvel, c. 6, s. 1282; "Çekirgenin İtlâfı Hakkında Kânûn-ı Muvakkat", 4 Zilhicce 1330/14 Kasım 1912, Düstûr Tertib-i Sâni, c. 5, s. 26-28; "Çekirge İtlâfına Dâir 4 Zilhicce 1330 Tarihli Kânûn-ı Muvakkattın 2. Maddesine Müzeyyel Fıkarât Hakkında Kânûn-ı Muvakkat", 4 Zilhicce 1330, Düstûr Tertib-i Sâni, c. 5, s. 28; "Çekirge İtlâfına Dâir 4 Zilhicce 1330 Tarihli Kânûn-ı Muvakkattın 8. Maddesine Müzeyyel Fıkra Hakkında Kânûn", 23 Safer 1331/1 Şubat 1913, Düstûr Tertib-i Sâni, c. 5, s. 50; "Çekirge İtlâfına Dâir 4 Zilhicce 1330 Tarihli Kânûn-ı Muvakkatta Müzeyyel

ile bu mücadelede görev alacak kişilerin vazifelerine dair hükümler yer almaktadır. Burada, nizamnameler ve gazetelerde yer alan haberler çerçevesinde çekirge ile mücadele eden kurumların ve kişilerin görevlerine değinilecektir. Şüphesiz bu mücadelede en büyük sorumluluk mülki amirlerindedir. Vali, kaymakam ve nahiye müdürleri bölgelerindeki çekirge mücadelesinin başarı ile yürütülmesi için her türlü tedbiri almak zorunda idiler. Bu kişiler yapılan çalışmaları yerinde denetler, yeni tedbirler alır ve çekirge komisyonlarına başkanlık ederlerdi⁵⁵. 4 Zilhicce 1330/14 Kasım 1912 tarihli Çekirgenin Dercine Dair Muvakkat Çekirge Kanunu'nun 7. maddesine göre, köylere çekirge imhasına gidecek muvazzaf ve muvakkat memurlara ve komisyon üyelerine, harcırah kanununa göre yevmiye ve harcırah verileceği belirtilmektedir⁵⁶. Bu ifadelerden çekirge imhası sırasında devamlı ve geçici olarak çalıştırılan personel ile komisyonların bulunduğu anlaşılmaktadır. Aşağıda önce çekirge ile mücadele için oluşturulan komisyonlara daha sonra da diğer görevlilere değinilmiştir.

a- Çekirge Komisyonları: 4 Zilhicce 1330/14 Kasım 1912 tarihli Çekirge Kânun-ı Muvakkat'ın ikinci maddesinde göre çekirgenin ortaya çıktığı yerlerde talimatına uygun bir komisyon oluşturulacağı ve talimat hükümlerine göre vazife yapacağı belirtilmektedir. Yine aynı kanunun 6. maddesinde herhangi bir yerde çekirge zuhur ettiğinde bu komisyonlar halkı hemen bölgeye sevk edebilecek, 5. maddesine göre de ihtiyaç halinde çekirgenin meydana çıktığı yerlere başka köylerden kimse getirilmesine ve bunlara ne kadar ücret ödeneceğine karar verebilecekti. Şayet komisyon üyeleri köylere gidecek olurlarsa onlar da harcırah alabileceklerdi⁵⁷.

Kanunlarda çekirge komisyonlarının görevleri genel olarak yukarıda açıklandığı şekilde olmakla birlikte, İzmir'de yayınlanan gazetelerde bu komisyonların yaptığı işlere dair epeyce malumat vardır. Vilayet valileri görev yaptıkları yerlerin her türlü işlerinden birinci derecede sorumlu kişilerdi. Bu doğrultuda Aydın vilayeti valisi vilayeti istila eden çekirge felaketinden sorumlu en yetkili kişi idi. Aydın valisi vilayet merkezinde oluştur-

Kânun-ı Muvakkat", 22 Cemaziyelahir 1331/29 Mayıs 1913; "Çekirge İtlâfına Mütedâir 4 Zilhicce 1330 Tarihli Kânun-ı Muvakkatte Müzeyyel Kânun-ı Muvakkat, 24 Zilkade 1331/25 Ekim 1913, Düstür Tertib-i Sâni, Cilt 5, Dersaadet Matbaa-yı Âmire 1332, s. 26-28, 50, 504-505, 841; "Çekirge İtlâfı Hakkında Kânun Tasdikân" 15 Şubat 1332/ 28 Şubat 1917, Düstür, Tertib-i Sâni, c. 9, s. 239.

⁵⁵ BOA. DH. İD. 99/23-33.

⁵⁶ "Çekirgenin İtlâfı Hakkında Kânun-ı Muvakkat", 4 Zilhicce 1330-14 Kasım 1912, Düstür Tertib-i Sâni, c. 5, s. 26-28.

⁵⁷ gös. yer.

duğu komisyon vasıtasıyla çekirge mücadelesine yön veriyordu. Aydın vilayeti valisi zaman zaman çekirge komisyonunu toplayarak ziraat müdüründen ve komisyon üyelerinden çekirge mücadelesine dair bilgi alıyordu. Mesela, Eylül 1913 tarihinde Vali Bey'in başkanlığında toplanan komisyonda, mükelleflerin 30 okka çekirge toplamasına, Seydiköy, Bornova, Torbalı nahiyeleri ile Buca ve Karşıyaka gibi belediyesi olan yerlerde çekirge komisyonları oluşturulmasına ve komisyonların nahiye müdürleri ile belediye başkanları sorumluluğunda görev yapmasına, her köyden bu komisyonlara bir üye alınmasına, bu komisyonların toplanan çekirge miktarı ile ilgili Vilayet Çekirge Komisyonu'na bilgi vermelerine ve çekirge tahsisatından nereye ne kadar para havale edileceğine dair değişik kararlar alınmıştır⁵⁸. Yine 3 Mart 1916 tarihli *Âhenk Gazetesi*'nin haberine göre komisyon, hükümet merkezinden gönderilen üç bin liralık tahsisatın nereye ne kadar gönderileceğine karar vermiştir⁵⁹.

Çekirge komisyonları, mükelleflerin fazladan topladıkları çekirge tohumlarının kaçta alınacağına da karar veriyordu. 16 Şubat 1914 tarihinde toplanan Vilayet Çekirge Komisyonu İzmir'de toplanan çekirgenin kıyyesinin 60 paradan alınmasına karar vermiştir⁶⁰. 1914 yılı Mart ayının son günlerinde toplanan Vilayet Çekirge Komisyonu, 2 Nisan 1914 tarihinde İzmir'de yapılacak top yekûn çekirge mücadelesinde hangi mahallenin hangi mıntıkada ve kimlerin gözetiminde görev yapacağına, kimlerin çekirge mücadelesinden muaf tutulacağına karar vermiş ve mükelleflerin uyacakları bir de talimatname yayınlamıştır⁶¹.

7 Kasım 1914 tarihli *Âhenk Gazetesi*'ndeki bir haberde, Vilayet Çekirge Komisyonu'nda alınan karar gereğince, çekirge komisyonuna seçilecek kişilerin belediye azasından olma şartının bulunmadığı, yardımsever kişilerin de bu komisyonlara üye olabileceği, Ziraat Nezareti'nden gelen yeni talimatnamenin komisyon tarafından her tarafa gönderildiği, bu talimatname gereğince her tarafta komisyonlar teşkil edilmesi gerektiği belirtilmiştir⁶².

b- Ziraat Müdürleri: Çekirge ile mücadelede görevli kişilerin başında sancak ve kazaların ziraat müdürleri gelmektedir. Bu kişiler, buldukları yerde oluşturulan çekirge komisyonlarının üyeleriydiler. 25 Nisan 1912 tarihinde Anadolu Gazetesi'nde yayınlanan bir haberde, ziraat müdürleri-

⁵⁸ *Âhenk*, 29 Eylül 1913, s. 2.

⁵⁹ *Âhenk*, 3 Mart 1916, s. 2.

⁶⁰ *Âhenk*, 18 Şubat 1914, s. 2.

⁶¹ *Âhenk*, 1 Nisan 1914, s. 2.

⁶² *Âhenk*, 7 Kasım 1914, s. 3.

nin işlerinin çokluğu dolayısı ile kazalardaki çekirge itlaf çalışmalarına gerektiği kadar zaman ayıramadıkları belirtilerek, Aydın demiryolu güzergâhında çekirge bulunan kazalardaki itlaf çalışmalarını yerinde görmek, gerekli tedbirleri almak, talimatlar doğrultusunda toplanmasını sağlamak ve vilayeti bu hususlarda bilgilendirmek için mülkiye kaymakamlarından ve ziraat uzmanlarından Kasabalı (Turgutlu) Tevfik Bey 100 kuruş yevmiye ile bölgeye gönderilmiş onun yerine de Kasaba güzergâhında bir ziraat müdürünün görev yapmasına karar verilmiştir⁶³. Tevfik Bey, görevlendirildiği bölgedeki çekirge mücadelesine dair izlenimlerini ve elde ettiği sonuçları 10 gün sonra rapor halinde vilayete sunmuştur⁶⁴. Aydın valisi zaman zaman ziraat müdürünü makamına çağırarak kendisinden çekirge itlafı ile ilgili bilgiler almaktadır. Nitekim 14 Ekim 1913 tarihli bir habere göre, Vali Bey vilayet ziraat müdürü Yeni Dünya Bey'i makamına çağırarak çekirge itlafı ile ilgili malumat almıştır⁶⁵. Yeni Dünya Bey, Kasım 1914'te vilayete bağlı sancak ve kazalardaki çekirge mücadele çalışmalarını denetlemek için geziye çıkmış itlaf edilen çekirge miktarına ilişkin verdiği bilgiye göre itlaf miktarının Denizli merkezde düşük, Nazillide iyi olduğunu belirtmiştir⁶⁶.

c- Müfettişler: Anadolu'da ve Aydın vilayetinde yapılan çekirge mücadele çalışmaları müfettişler tarafından denetleniyordu. Bu müfettişler talimatların uygulanıp uygulanmadığını yerinde denetliyor, aksayan yönlerle eksikliklerin giderilmesi hususunda vilayeti ve yerel yöneticileri bilgilendiriyor ve çekirge mücadele memurlarını uyararak onlara tavsiyelerde bulunuyordu. Nitekim 26 Haziran 1852 tarihli bir tahriratta, Anadolu Müfettişi Devletlü Paşa Hazretleri, zaman zaman meydana geldiği gibi bu sene de Kütahya, Uşak ve Aydın taraflarında çekirgenin ortaya çıkacağı yolunda bir uyarı yapmıştır. Yapılan bu uyarıda, oluşacak zararın herkesi ilgilendirdiği ve vaktiyle çaresine bakılması lazım geldiği ve çekirge zuhur eden yerlerde halk tarafından el birliği ile tohumların toplanmasına dikkat edilmesi gerektiği ifade edilmektedir⁶⁷.

Aydın vilayetindeki çekirge mücadele çalışmalarını denetlemek için İzmir'de bir tane *Vilâyet Umumî Çekirge Müfettişi* görev yapmaktaydı. Bu görevi 1914 yılında Faik Bey adında biri yapıyordu. Faik Bey, Mart 1914'te, Jandarma Alay Komutanı Bahaeddin Bey'in de katıldığı vali başkanlığında-

⁶³ *Anadolu*, 25 Nisan 1912.

⁶⁴ *Âhenk*, 6 Mayıs 1912, s. 2.

⁶⁵ *Âhenk*, 14 Ekim 1913, s. 2.

⁶⁶ *Âhenk*, 23 Kasım 1913, s. 2.

⁶⁷ BOA. A. MKT. UM. 102/6.

ki çekirge komisyonu toplantısına katılmış ve mücadeleye ilişkin düşüncelerini aktarmıştır⁶⁸. 15 Nisan 1914 tarihli bir haberde ise, *Vilâyet Umumî Çekirge Müfettişi*'nin bir süredir liva ve kazalarda bulunduğu, Nazilli, Buldan, Sarayköy, Karacasu ve Bozdoğan taraflarında yürütülen top yekûn çekirge mücadele çalışmalarından istenilen neticenin elde edilemediği, çekirgenin tekrar mükellef başına okka usulü ile toplanması hususunda karara varıldığı belirtilmektedir⁶⁹. Müfettişler bilgilenecek ve görev mahallerindeki mücadeleye dair elde ettikleri sonuçları Orman ve Ziraat Nezaretî'ne aktarmak için zaman zaman İstanbul'a gidiyorlardı. Nitekim Faik Bey belirtilen bu hususlar için 22 Mayıs 1914 tarihinde İstanbul'a gitmiştir⁷⁰.

d- Askerî Birlikler: Aydın vilayetinde I. Dünya Savaşı öncesinde ve savaşın devam ettiği yıllarda ortaya çıkan çekirgenin itlafında halkın yanında nizamî askerî birliklerden de istifade edilmiştir. Aydın valisinin Ziraat Nezaretî'ne gönderdiği bir yazıda bu açıkça görülmektedir. Aydın vilayeti valisi, Alaşehir belediye reisi ve Alaşehir eşrafından altı kişinin çekirge felaketi sebebiyle vilayet merkezine gelerek verdikleri dilekçenin suretini, Ziraat Nezaretî'ne gönderdiği 13 Nisan 1912 tarihli yazının altına ekleyerek çekirge felaketin önemini belirtmiştir. Yazıya ekli dilekçede, Alaşehir, Kula ve Eşme'de geçen sene ortaya çıkan çekirgenin mükellef nüfus ile itlafına çalışıldığı ancak onda birinin imha edilebildiği, yeterli tahsisat gönderilmediği için mücadelenin başarı ile sonuçlandırılmadığı, çekirgenin vereceği zarardan korkulduğu için bu sene mahsul ekilmediği, mücadelede en etkili yolun, felakete maruz kalan kazalardaki redif ve ihtiyat askerlerinin felaket bölgesine sevki ve bu askerlerin muntazam şekilde çalıştırılması olduğu, eğer bu da mümkün olmazsa on beş yaşından yukarı erkeklerin mücadelede görevlendirilmesinin gerekeceği, bunun için de iş bilir kumandanlara, her kaza için 50-60 jandarma süvarisine ihtiyaç bulunduğu, her iki durumda da gaz yağına, tulumbaya ve mermiye ihtiyaç olduğu, bunun için Alaşehir'e 500 lira ve diğer kazalara da yeteri kadar para gönderilmesi gerektiği belirtilmektedir⁷¹. Alaşehirliilerin dilekçede belirttikleri hususlar dikkate alınarak, İzmir'deki Jandarma Namzet Mektebi talebesinden 100 tanesi trenle Alaşehir'e gönderilmiştir⁷².

⁶⁸ *Âhenk*, 6 Mart 1914, s. 2.

⁶⁹ *Âhenk*, 15 Nisan 1914, s. 2.

⁷⁰ *Âhenk*, 22 Mayıs 1914, s. 2.

⁷¹ BOA. DH. İD. 99/23-29.

⁷² *Anadolu*, 22 Nisan 1912; *Âhenk*, 22 Nisan 1912.

Alaşehir'deki felaket çok büyük olmalı ki, bu 100 kadar asker dışında 400-500 kadar daha asker gönderilmesi hususunda nezaretler arasında yazışmalar yapılmıştır. Bu hususla ilgili olarak, 30 Nisan 1912 tarihinde Ticaret ve Ziraat Nezâreti'nden Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen bir yazıda, Alaşehir kazasında çekirgenin itlâfına halkın katılımını sağlamak için kazadaki jandarma mevcudunun yeterli olmayacağı bu sebepten jandarma mektebindeki 400-500 kadar neferin çekirge imha çalışmalarına iştiraki için izin verilmesi gerektiği, aksi taktirde gösterilen gayretin bir işe yaramayacağı, askerin bu işte istihdamı için İzmir Kumandanlığı'na emir verilmesi gerektiği belirtilmektedir. Dâhiliye Nezareti 6 Mayıs 1912 tarihinde Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne gönderdiği yazı ile İzmir Kumandanlığı'na bu hususta emir verildiğini belirtmektedir⁷³.

1913 yılında çıkarılan bazı kanunlarla da askerî birliklerin çekirge mücadelesinde kullanımına imkan sağlanmıştır. 4 Zilhicce 1330/14 Kasım 1913 Tarihli Çekirge İtlâfına Dair Kânun-ı Muvakkat'ın 2. Maddesine Müzeyyel Fıkra'da, amele ve çiftlerin sevki için komisyonca sevk olunacak zabitanın yetersiz kaldığı durumlarda redif zabitanından lüzumu kadarının istihdam edilmesine ve 7. maddeye müzeyyel fıkra da mülki memurlar ile askerî zabıt ve erlere görev yerleri dahilinde bile olsa yevmiye ve harcırah verileceğine dair hükümler bulunmaktadır⁷⁴. Bu hükümler çerçevesinde, gerekli görüldüğünde, askerî birliklerin komutanları komisyon toplantılarına davet edilmiş ve çekirgeyle mücadelede nasıl ortak hareket edileceğine dair kararlar alınmıştır. Bu hususla ilgili olarak, 6 Mart 1914 tarihinde Vali Bey'in başkanlığında toplanan komisyona, Vilayet Çekirge Umumî Müfettişi Faik Bey'in yanı sıra Jandarma Alay Komutanı Bahaeddin Bey de davet edilmiştir⁷⁵. Yine, Harbiye Nezareti'nin çekirge itlafında askerlerin kullanımına izin vermesi üzerine, İzmir Kolordu Erkân-ı Harbiye Reisi Cafer Bey Nisan 1914 tarihinde toplanan çekirge komisyonuna çağrılmış ve kendisinden yeterli miktarda askerin mücadeleye iştiraki hususunda yardımı talep edilmiştir⁷⁶.

Askerî birlikler tarafından görevlendirilen subay ve erler, halkın çekirge mücadelesine sevinde, istenilen şekilde çalıştırılmalarında, çekirge mün-

⁷³ BOA. DH. İD. 99/23-30-31.

⁷⁴ "Çekirge İtlâfına Dâir 4 Zilhicce 1330 Tarihli Kânun-ı Muvakkatın 2. Maddesine Müzeyyel Fıkra Hakkında Kânun-ı Muvakkat", 4 Zilhicce 1330, Düstür Tertib-i Sâni, c. 5, s. 28; "Çekirge İtlâfına Dâir 4 Zilhicce 1330 Tarihli Kânun-ı Muvakkatın 7. Maddesine Müzeyyel Fıkra Hakkında Kânun", 4 Zilhicce 1330, Düstür Tertib-i Sâni, c. 5, s. 28.

⁷⁵ *Âhenk*, 6 Mart 1914, s. 2.

⁷⁶ *Âhenk*, 17 Nisan 1914, s. 2.

tıklarında çıkabilecek karışıklıkları ve anlaşmazlıkları önlemede, mükellefiyetlerini yerine getirmeyenlerin yakalanmasında yardımcı olmaktadır. Nitekim 2 Nisan 1914 tarihinde İzmir'de topluca yapılacak mücadelede halkın mücadele alanına sevkine yardımcı olmaları için her mıntıkaya bir zabıt maiyetinde 10 piyade ile iki jandarma görevlendirilmiştir⁷⁷. 3 Nisan 1914 tarihli bir habere göre de, Tire'de yapılacak çekirge mücadelesi için yeterli miktarda subay görevlendirildiği⁷⁸, 28 Nisan 1914 tarihli bir diğer habere göre de, çekirge mükellefiyetini yerine getirmeyenlerin isimlerini içeren defterlerin haklarında yasal işlem yapılması için Jandarma Komutanlığı'na teslim edilmesine karar verildiği belirtilmiştir⁷⁹.

Çekirge takibatına giden ve çekirge itlaf eden subay ve erlere belirli miktarda yevmiye ödeniyordu. 3 Ekim 1913 tarihli bir haberde, çekirge takibatına gidecek Bornova Jandarma Takım Komutanı'na komisyonca 25 kuruş yevmiye verilmesine karar verildiği⁸⁰ ve 3 Nisan 1914 tarihli bir haberde de miktarı belirtilmemekle birlikte Saruhan sancağı ile diğer yerlerde çekirge itlaf eden subay ve erlere yevmiye verilmesine karar verildiği ifade edilmektedir⁸¹.

Komutanların çekirge mücadelesinde gösterdikleri gayretler zaman zaman takdir ve taltife mazhar olmuştur. Mesela, 2 Mayıs 1912 tarihli bir habere göre, Manisa Jandarma Komutanı İrfan Bey çekirge itlafında gösterdiği gayretten dolayı vilayetçe takdirname ile taltif edilmiştir⁸². Yine 21 Nisan 1914 tarihli gazete haberinde, Karşıyaka Jandarma Komutanı İbrahim Efendi'nin ahâliyi çekirge mahallerine sevk ve çalıştırması hususunda gösterdiği gayretten takdirle söz edilmektedir⁸³.

e- Muhtarlar: Köy ve mahalle muhtarları merkezi idarenin taşradaki en uç temsilcisidirler. Merkezi ve yerel idarecilerin halkı ilgilendiren hususlarda aldığı kararların başarısı muhtarların bu konudaki bilgilendirilmelerine ve onların bu görevleri hakkıyla yerine getirmelerine bağlıydı. Çekirge mücadelesinde de köy ve mahalle muhtarlarına bir takım sorumluluklar verilmiştir. Gerek çekirge nizamnamelerinde gerekse gazetelerde yer alan haberlerde muhtarların vazifelerine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

⁷⁷ *Áhenk*, 2 Nisan 1914, s. 2.

⁷⁸ *Áhenk*, 3 Nisan 1914, s. 2.

⁷⁹ *Áhenk*, 21 Mayıs 1914, s. 2.

⁸⁰ *Áhenk*, 3 Ekim 1913, s. 2.

⁸¹ *Áhenk*, 3 Nisan 1914, s. 2.

⁸² *Áhenk*, 2 Mayıs 1912, s. 2.

⁸³ *Áhenk*, 21 Nisan 1914, s. 2.

4 Zilhicce 1330/14 Kasım 1912 tarihli Çekirge Kanunu'nun birinci ve yedinci maddesine göre köy muhtarları, ihtiyar heyetleri ve aşiret reisleri buldukları yerde çekirge ortaya çıktığında bunu derhal en yakın mahallî idareciye haber vermekle yükümlü idiler. Haber vermezlerse kendilerinden üç lira para cezası alınacaktı⁸⁴. Yine aynı konu ile ilgili olarak *Âhenk Gazetesi*'nin 30 Mayıs 1914 tarihli sayısında yayınlanan bir talimatnamede, muhtarlar, süvari jandarmaları tarafından dağıtılacak beyannameleri alarak, üzerinde çekirgeli alanları belirtecekler ve bunu imamla birlikte imzalayarak kaymakamlığa teslim edeceklerdi. Şayet bunu yapmazlarsa üç lira para cezasına çarptırılacaklardı. Muhtarların çekirgeli alanlara dair verdikleri bilgilerin doğruluğu da her kaza ve nahiyeye gönderilecek üç dört süvari jandarma tarafından tahkik edilecekti⁸⁵.

Muhtarlar kendileri de dâhil olmak üzere köy veya mahalle halkını çekirge mücadelesine katmaya mecburdu. Bu hususta gevşeklikleri görüldüğünde haklarında yasal işlem başlatılıyordu. Bu hususla ilgili olarak, 31 Ekim 1913 tarihli bir haberde, Karşıyaka'nın bazı köylerinde mükellefiyeti bulunan amelenin çekirge toplama hususunda hükümetin tebligatını yerine getirmediğinin duyulduğu, bunun sorumlusunun öncelikle köy muhtarları olduğu, haklarında yasal işlem yapılması için zabıtaca yakalanmalarına karar verildiği belirtilmektedir⁸⁶. Yine Soğuk Kuyu, Yamanlar ve Tire'de 3 Nisan 1914'te topluca yapılacak çekirge mücadelesinde muhtarların da ahâlî gibi mükellefiyet ifa edecekleri⁸⁷ ve 2 Nisan 1914 tarihinde İzmir'de topluca yapılacak mücadelenin halka duyurulmasında da sorumlu oldukları belirtilmiştir⁸⁸.

İzmir Vilayet Çekirge Komisyonu'nun aldığı bir karara değinen 20 Nisan 1914 tarihli bir haber, çekirge mükellefiyetini yerine getirmeyen kişilerin isimlerini içeren defterlerin hazırlanmasında ve mükellefiyet ifa edenlere makbuz verilmesinde mahalle muhtarlarının sorumlu olduğunu belirtmektedir⁸⁹. Muhtarlardan bir kısmı bu vazifeyi zamanında yerine getirme-

⁸⁴ "Çekirgenin İtlâfı Hakkında Kânûn-ı Muvakkat", 4 Zilhicce 1330/14 Kasım 1912, *Düstür Tertibi Sâni*, c. 5, s. 26-28.

⁸⁵ *Âhenk*, 30 Mayıs 1914, s. 2.

⁸⁶ *Âhenk*, 31 Ekim 1913.

⁸⁷ *Âhenk*, 3 Nisan 1914, s. 2.

⁸⁸ *Âhenk*, 2 Nisan 1914.

⁸⁹ *Âhenk*, 20 Nisan 1914, s. 2.

miş olmalı ki, bir hafta on gün sonraki bir haberde bu defterlerin bir haftaya kadar komisyona teslim edilmesi istenmektedir⁹⁰.

f- Fen Memurları: Bu memurların ne tür görev yaptığını tam olarak bilemesek de, halka teknik konularla ziraat işlerinde ve çekirge mücadelesi hususunda bazı bilgiler verdikleri tahmin edilebilir. Konuyla ilgili 19 Ekim 1913 tarihli bir haberden, Buldan kazasında çekirge işinde istihdam edilmek üzere bir fen memuru talep edildiğini ancak bu işi takip memurunun yapabileceği gerekçesi ile talebe olumsuz cevap verildiğini öğreniyoruz⁹¹.

g- Muakkıbler (Takipçi): Muakkıb lügatte, izleyen, arkasından koşan, takip eden, iş yürüten anlamlarına gelmektedir⁹². Bu kişilerin vilayet merkezi ile taşrada çekirge mücadelesiyle meşgul olduklarını tahmin ediyoruz. 7 Mart 1916 tarihli bir ilanda Umumî Çekirge Müdüriyeti'ne bağlı olarak çalışacak, çekirge işinden anlayan, okur yazar ve şehir halkından olmak şartı ile üç muakkıb alınacağı, bunların İzmir, Karşıyaka ve Bornova'da istihdam edileceği, bu kişilerden İzmir'dekine 400, diğerlerine 250 kuruş aylık verileceği duyurulmuştur⁹³. 9 Mart 1916 tarihli gazete haberine göre, İzmir, Manisa ve Denizli livasına 15 takipçi tayin edilmesi için izin verildiği⁹⁴, 20 Mart 1916 tarihli haberde de, İzmir livasına 20 muakkıb tayininin kararlaştırıldığı, Bergama, Menemen, Bornova, Ödemiş, Torbalı, Tire, Bayındır kaza ve nahiyelerine birer atama yapıldığı belirtilmektedir⁹⁵.

h- Çavuşlar: Çavuşlar, muhtemelen çekirge mükellefiyeti ifa eden kişilerin başında bulunarak onların çalışmalarına nezaret eden kişilerdi⁹⁶. 1916 yılı Mart ayında İzmir, Manisa ve Denizli livasında görev yapması için 180 çavuşun tayinine izin verilmiştir⁹⁷.

⁹⁰ *Âhenk*, 1 Mayıs 1914, s. 2.

⁹¹ *Âhenk*, 19 Ekim 1913, s. 2.

⁹² Ferit Devellioglu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 14. Baskı, Aydın Kitapevi, Ankara, 1997, s. 657; *Türkçe Sözlük*, c. 2, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1988, s. 1036.

⁹³ *Âhenk*, 7 Mart 1916, s. 2.

⁹⁴ *Âhenk*, 9 Şubat 1916, s. 2.

⁹⁵ *Âhenk*, 20 Mart 1916, s. 2.

⁹⁶ 1925 Demirci Sayık köyü doğumlu Nurullah Gökmen, 1948 yılında Demirci'nin Kalabak mevkiinde ortaya çıkan çekirge felaketinin önlenmesi için civar köylerden çekirge toplamak için gelen mükelleflerin başında bulunarak onlara çavuşluk yaptığını belirtmektedir. Bu bilgiden çavuşların mükellef kişilerin başında bulunan sivil memurlar olduğu anlaşılmaktadır. Aynı kişi, bir çekirgenin bıraktığı yumurtadan havaların ısınması ile birlikte ilk anda 33, ikinci hafta 33 ve üçüncü haftada 33 olmak üzere toplam 99 çekirge çıktığını belirtmektedir.

⁹⁷ *Âhenk*, 9 Şubat 1916, s. 2.

ı- Kâtipler: Bunlar çekirge mücadelesine dair yazı ve hesap işlerini yürüten kişilerdir. Taşrada görev yapıp yapmadıklarını bilmiyoruz. Ancak İzmir Mücadele Müdüriyeti'nde hesap ve yazı işlerinde istihdam edilmek üzere Mart 1916 yılında iki kâtip ataması yapılmıştır⁹⁸.

i- Ambar Memurları: Çekirgenin itlafında en fazla uygulanan yöntem, yumurtalarının toplanmasıydı. Mükellefler toplamak zorunda oldukları çekirge tohumlarını süresi içinde belirlenen ambarlara teslim etmek zorunda idiler. Ambarlarda görevli memurlar çekirgeleri tartarak teslim alıyor ve mükelleflere de alındı makbuzu veriyordu. Bu memurlar, gayri mükellef kişilerle mükellef olanların fazladan topladıkları çekirgeleri de tartarak satın alırlardı. Bu çekirgelerin kıyyesine çekirge komisyonunca belirlenen bir ücret ödenirdi⁹⁹. Toplanan bu çekirgeler ya kazılan çukurlara gömülür ya da denize dökülürdü (iki bin kıyye)¹⁰⁰. Toplanan çekirgenin teslim edilmesi için İzmir'in değişik yerlerinde ambarlar kiralanmış ve açılmıştır. Çekirge teslimi ve toplanması için Kokaryalı'da bir ambar kiralandığı ve buranın memurluğuna Sakız sâbık memurlarından Süleyman Efendi'nin tayin edildiği 31 Ekim 1913 tarihli bir haberden anlaşılmaktadır¹⁰¹. İzmir'deki diğer ambarlar ise Karşıyaka'da, Çiğilli'de (Çiğli) ve Buca'da idi. İzmir'deki mükelleflerin dört okka çekirgeyi buralara teslim etmeleri gerekiyordu¹⁰². Burada sadece İzmir'deki ambarlara değinilmişse de sancak ve kazaların her birinde de bu tip ambarların ve görevlilerin olduğu kesindir. Çünkü İzmir'de yapılan itlaf işlerin benzeri buralarda da icra ediliyordu.

j- Husûsi Memurlar: Bir veya birkaç kaza ve nahiyedeki çekirge mücadele faaliyetlerini yürütmek için gönderilmiş özel görevlilerdir. Belirtilen amaçlarla, Mart 1916'da Kemal Efendi İzmir livasına, İhsan Efendi Bergama'ya, Nihat Efendi Bayındır, Tire ve Ödemiş kazalarına, Hasan Tahsin Efendi Torbalı, Kuşadası, Kızılcaadağ ve Değirmendere'ye görevlendirilmişlerdir¹⁰³.

k- Yabancı Uzmanlar: Çekirge mücadelesinde zaman zaman yabancı uzmanların görüş ve önerilerinden istifade edilmiştir. Mesela, Mart 1913'te Vali Rahmi Bey çekirgeli alanlarda serum usulünün vilayet genelinde uygu-

⁹⁸ *Âhenk*, 9 Şubat 1916, s. 2.

⁹⁹ "Çekirge İtlâfına Mütedâir 4 Zilhicce 1330 Tarihli Kânûn-ı Muvakkata Müzeyyel Kânûn-ı Muvakkat", 24 Zilhicce 1331/ 25 Ekim 1913, *Düstûr*, Tertib-i Sâni, c. 5, s. 841-842.

¹⁰⁰ *Âhenk*, 13 Şubat 1914, s. 2.

¹⁰¹ *Âhenk*, 31 Ekim 1913, s. 2.

¹⁰² *Âhenk*, 7 Nisan 1332, s. 1.

¹⁰³ *Âhenk*, 2 Mart 1916, s. 2.

lanması için bu yöntemi ilk uygulayan Fransız Uzmanı İzmir'e getirmiştir¹⁰⁴. Bu tarihten üç yıl sonra Mart 1916 tarihinde de Alman uzman Burhar'ın arkadaşlarından Mösyö Bredeman bir müfettişle beraber İzmir'e gelmiş ve mücadele çalışmalarını yakından izlemişler ve bazı önerilerde bulunmuşlardır¹⁰⁵.

3- Çekirge İle Mücadele Yöntemleri

Çekirge ile mücadele farklı yöntemler kullanılarak yapılmıştır. Kullanılan yöntemlerin yetersizliği karşısında yenilerinin geliştirilmesine çalışılmış bazen de bu hususta yabancı uzman tecrübelerinden ve görüşlerinden istifade edilmiştir. Bir yerde başarılı bulunan bir yöntem diğer yerlerde de kullanılmış, bazen de başarılı görülmeyen bir yöntemin terk edilmesi için yöneticilere emirler verilmiştir. Çekirge imhasında kullanılan yöntemler içerisinde çekirge tohumlarının toplanması, çekirgelerin kanatlanmadan süpürülerek büyük çukurlara, hendeklere, kuyulara doldurularak üzerlerinin toprakla örtülmesi, serçe ve alaca sığırcık kuşlarından istifade edilmesi, çekirgeli alanların sürülmesi, çarşafı toplayarak imha edilmesi, gazyağlı çuvallara doldurularak yakılması yer almaktadır¹⁰⁶. Halkalı Ziraat Mektebi haşere uzmanı Süreyya Bey, uygulanacak bu yöntemlerin başarılı olabilmesi için tıpkı bir savaşta gibi muntazam haritalara, araç ve gereçlere sahip olunması gerektiğini belirtmiştir¹⁰⁷. Aslında Osmanlı idarecileri bu eksikliğin farkında idiler. Bu eksikliği gidermek ve gelecek yıllarda yapılacak mücadelenin etkinliğini artırmak için çekirgeli alanların işaretli olduğu haritalarla buralarda istihdam edilen amelenin miktarlarını gösteren cetvel ve defterlerin zamanında gönderilmesi için yerel yöneticilere ve memurlara emirler vermişler ancak her zaman istenilen şekilde ve sürede bu taleplere cevap alamamışlardır¹⁰⁸. Bu bilgi ve malzeme eksikliklerine rağmen yerel yöneticiler, çekirge memurları ve halk aşağıda belirteceğimiz yöntemleri kullanarak çekirge ile mücadele etmiştir.

a- Çekirgenin Mükelleflere ve Amele Taburlarına Toplattırılması: Bu yöntemde çekirge tohumları (yüksükleri)¹⁰⁹ veya larvadan çıkmış çekirgeler

¹⁰⁴ *Âhenk*, 1 Mart 1913, s. 2.

¹⁰⁵ *Âhenk*, 7 Mart 1916, s. 2.

¹⁰⁶ *Âhenk*, 27 Mart 1914, s. 2; 8 Haziran 1915, s. 2.

¹⁰⁷ *Âhenk*, 16 Mart 1916, s. 2.

¹⁰⁸ *Âhenk*, 16 Eylül 1913, s. 2; 29 Eylül 1913, s. 2; 30 Mayıs 1914, s. 3; 25 Eylül 1916, s. 2.

¹⁰⁹ Çekirgenin yeraltında bıraktığı yumurta torbası Bkz. *Derleme Sözlüğü* 2. Baskı, c. 11, Ankara 1979, s. 4328.

(sürfeler)¹¹⁰ on beş yaşından yukarı mükelleflere veya ücretli amelelere toplattırılmaktadır¹¹¹. Çekirgelerin toplanarak imhası imparatorluğun pek çok yerinde uygulanan en klasik yöntemdi. Mesela Osman Paşa, Kıbrıs'ta bu yöntemle köylülere 1845 yılında 200.000 kıyye çekirge toplattırıp imha ettirmişti¹¹². Aynı Ada'da görev yapan Ziya Paşa da köylülere her yıl otuz okka çekirge toplama zorunluluğu getirmişti¹¹³. Bu yöntemin Batı Anadolu şehirlerinde de yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir.

Bir yerde ortaya çıkan çekirgeyi orada yaşayan kişiler imha etmekte yetersiz kalırsa, civar kaza ve köy ahalisi yardım için oraya gönderilebiliyordu. Nitekim Afyon'un Sincanlı kazasında çıkan çekirge felaketinde böyle bir uygulamaya gidilmişti. Karahisar-ı Sâhib Liva Meclisi'nin sadarete gönderdiği 24 Mayıs 1852 tarihli mazbataya göre, Afyon sancağının Sincanlı kazasında ortaya çıkan çekirgenin itlafında yöre halkı yetersiz kalmış, felakete uğramamış olan Şuhut, Bolvadin, Çay ve Karamık kazalarından 1000 kadar adam tedarik edilerek Sincanlı kazası ve köylerine gönderilmiştir¹¹⁴. Yine aynı mazbatada, sancağın Karahisar kazasına bağlı 26 köyde ortaya çıkan çekirge ile mücadele için kazadaki rençper ve esnaftan 1150 kişiye, ayrılan tahsisattan para verilerek belirtilen köylere gönderildiği, ancak mücadelede yetersiz kaldığı için ilave olarak kazanın çekirge zuhur etmemiş köylerinden de 1000 kişi gönderileceği belirtilmektedir.

14 Kasım 1912 tarihli Çekirgenin İtlâfına Dair Kânun-ı Muvakkat'ın 4. Maddesi'ne göre, eğer bir yerde ortaya çıkan çekirgeyi oranın halkı itlafta yetersiz kalırsa, buraya üç saat mesafede bulunan yerlerin ahalisi yardıma gitmeye ve oradaki mükellefler kadar çekirge toplamaya mecburdu. Bu süre, 29 Mayıs 1913 tarihinde çıkarılan Çekirgenin İtlâfına Dair Kânun-ı Muvakkate Müzeyyel Kânun-ı Muvakkat'ın 2. maddesine göre beş saate

¹¹⁰ Larvadan çıkmış kurtçuk Bkz. TDK, *Türkçe Sözlük*, Ankara 2005, s. 1830.

¹¹¹ Mükellefiyetten kurtulmak ancak komisyon kararı ile mümkündü. 7 Aralık 1913 tarihli *Âhenk gazetesindeki* habere göre, telgraf memurlarının çekirge toplamaktan müstesna tutulması ile ilgili kararı Çekirge Komisyonu'nun verebileceği belirtilerek kararın verilmesi hususu komisyona havale edilmişti. Aynı gazetenin 18 Aralık 1913 tarihli sayısında, mülkiye, adliye ve maliye memurları ile jandarma ve subayların da çekirge toplamakla yükümlü olduklarına dair komisyonca karar verilmiştir.

¹¹² Giles Veinstein, "Sur Les Saurerelles à Chypre an Trace et en Macédonie à Èpoque Ottomane," *Armağan Festschrift Für Andreas Tietze*, (Ed.) Ingeborg Baldouf, Suraiya Faroqhi ve Rudolf Vesely, Prag, 1994, s. 215.

¹¹³ Veinstein, a.g.m., s. 216.

¹¹⁴ BOA. A. MKT. UM 101/93.

çıkarılmıştır¹¹⁵. Bu hususla ilgili olarak, 1 Nisan 1914 tarihli bir gazete haberiinde, Aydın vilayetinde mükelleflerin buldukları yere beş saatlik mesafede bulunan çekirge mahallerinde çalışma zorunlulukları olduğu belirtilmiştir¹¹⁶.

Mükelleflerin toplayacağı çekirge miktarını komisyonlar belirliyordu¹¹⁷. Mükellefler belirlenen miktardaki çekirgeyi toplayarak ambarlara teslim ediyordu. Çekirge tohumları mükellefler dışında oluşturulan amele taburlarına da ücret ödenerek toplatılabiliyordu. Şayet mükellefler fazladan çekirge toplamışlarsa, devlet bunların kıyyesine belli bir bedel ödeyerek satın alıyordu¹¹⁸. Gazetelerde vilayetin değişik yerlerinde çekirge itlafında çalıştırılan bu amale sayılarına ve onlara işletilen yevmiyelere dair fazlaca malumat vardır. Ancak çalışmanın hacmini genişletmemek için burada bazı örnekler verilecektir. Mesela, 10 Mart ile 10 Mayıs 1915 tarihleri arasında Ödemiş'te 12.000, Tire'de 4.000 ve Kuşadası'nda 9.345 amele istihdam edilmiştir¹¹⁹. Yine 1915 yılında Denizli'de mükellef ve gayri mükellef ameleye 30.000, amale taburlarına 12.000, Garbikaraağaç'ta 50.000, Sarayköy'de 7.666, Nazilli'de 4.170, Karacasu'da 5.123, Bozdoğan'da 1.880, Kasaba'da 1.075, Salihli'de 1000, Eşme'de 1000, Akhisar'da 6.940, Kırkağaç'ta 2.000, Soma'da 3.500, Karacasu'da 8.790 yevmiyelik iş yaptırılmıştır¹²⁰. Arşiv belgelerinde ve gazetelerde mükelleflerin imha ettikleri çekirge miktarına ilişkin bilgiler de verilmekte olup bu husustaki bilgiler aşağıda ayrı bir başlık altında verilmiştir.

Çekirge mükellefiyeti bulunan kişiler, toplamakla zorunlu oldukları çekirgeyi belirlenen süre içinde toplayıp teslim etmek zorunda idiler. Gazetelerde bu sürenin yaklaşmakta olduğuna veya uzatıldığına dair bazı uyarılar yapılmıştır. 26 Şubat 1911 tarihli bir haberde, çekirge mükellefiyetini

¹¹⁵ *Çekirgenin İtlâfı Hakkında Kânûn-ı Muvakkal*, 4 Zilhicce 1330/14 Kasım 1912, Düstûr Tertib-i Sâni, c. 5, s. 26-28; *Çekirge İtlâfına Dâir 4 Zilhicce 1330 Tarihli Kânûn-ı Muvakkatta Müzeyyel Kânûn-ı Muvakkal*, 22 Cemaziyelahir 1331/29 Mayıs 1913, Düstûr Tertib-i Sâni, c. 5, s. 504-505

¹¹⁶ *Âhenk*, 1 Nisan 1914, s. 2

¹¹⁷ 6 Ekim 1913 tarihli *Âhenk* gazetesinin haberine göre, Çekirge Komisyonu, İzmir'de her mükellefin 30 okka çekirge toplamasına karar vermiştir. Aynı gazetenin 21 Haziran 1915 tarihli sayısına göre de, Denizli livasındaki mükelleflerden önce beş sonra 15 ve 30 daha sonra 50'şer kıyye çekirge isteneceği duyurulmuştur.

¹¹⁸ 18 Şubat 1914 tarihli *Âhenk* gazetesinin haberine göre, İzmir'de çekirgenin kıyyesi 60 paraya alınacaktı. Aynı gazetenin 8 Mayıs 1916 tarihli sayısında, Çekirge Komisyonu, çekirge tohumlarının büyümesinden dolayı toplanmasının kolaylaştığını düşünerek mükelleflerin çekirge hissesini 16 okkaya çıkarmış, satacak olanlardan çekirgesinin kıyyesininin 20 paraya alınmasına ve mükellefiyet ifa etmeyenlerden de 8 kuruş para cezası alınmasına karar vermiştir.

¹¹⁹ *Âhenk*, 16 Haziran 1915, s. 2.

¹²⁰ *Âhenk*, 20 Haziran 1915, s. 2; 21 Haziran 1915, s. 2.

yerine getirmeyenler için tanınan ek sürenin Ocak başında dolacağı¹²¹, 18 Aralık 1913 tarihli bir haberde, vilayet merkezi ile sancak ve kazalarda çekirge toplama süresinin Aralık sonuna kadar uzatıldığı¹²² ve 28 Ocak 1916 tarihli bir diğer haberde ise İzmir mahalle ve köylerinde çekirge tohumlarını teslim etme süresinin Ocak sonunda dolacağı uyarısı yapılmıştır¹²³.

Çekirge toplama mükellefiyetini yerine getirmeyenler hapis veya para cezasına çarptırılıyorlardı. Nitekim bu hususla ilgili olarak, 1911 yılında Kula kaymakamlığı çekirge toplama mükellefiyetini yerine getirmeyenlere para mı yoksa hapis cezası mı verileceğini vilâyete sormuş vilayetten de para cezasına çarptırılmaları yolunda cevap verilmiştir¹²⁴. 1913 yılında Denizli sancağından vilayete gönderilen bir yazıda, mükelleflerin ödeyecekleri para cezalarını ödeme süresinin Ekim ayı sonuna kadar uzatılması istenmiş ve bu talebe olumlu cevap verilmiştir¹²⁵. Yukarıda verilen bu bilgilerden, mükelleflerden bazılarının çekirge toplamayı bir vatandaşlık görevi olarak algıladıkları, ancak bazılarının da kanunî bir zorunluluk sebebiyle bu vazifeyi yaptıkları anlaşılmaktadır.

b- Çekirgeli Alanların Sürülmesi Yöntemi: Çekirgelerin imhasında kullanılan bir diğer yöntem, çekirgenin tohum bıraktığı alanların sürülmesidir. Bu yöntemde, çekirgenin tohum bıraktığı yer eğer çifte elverişli ise birkaç cm derinliğinde sürülerek tohumların ortaya çıkması sağlanmaktadır. Ortaya çıkarılan tohumlar bir iki ay havaya ve güneşe maruz kalınca bozulup çürümektedir. Böylece yeni çekirgelerin çıkması engellenmiş oluyordu. 14 Kasım 1912 tarihli Çekirgenin İtlâfına Dair Kânun-ı Muvakkat'ın 3. maddesinde de mükellefler için çekirgeli alanların sürülmesine dair yasal bir hüküm vardır. Kanunun ilgili maddesinde, buldukları yerde çekirge tohumu gömülü olan köy ahalisi kendi çifti ve aletleri ile bu alanları sürmeye ve komisyonca tespit edilen miktarda çekirge tohumunu toplamaya mecburdu.

20 Şubat 1914 tarihli bir habere göre, vilayetten Kasaba kaymakamına gönderilen bir yazıda, çekirgeli alanların sürülmesindeki maksadın tohumların iki ay kadar havanın tesirine maruz bırakılmak suretiyle imha etmek olduğu, şayet bu işlem yirmi gün sonra yapılırsa bundan bir fayda elde edi-

¹²¹ *Âhenk*, 26 Şubat 1911, s. 2.

¹²² *Âhenk*, 18 Aralık 1913, s. 2.

¹²³ *Âhenk*, 28 Ocak 1916, s. 2.

¹²⁴ *Âhenk*, 9 Mayıs 1911, s. 3.

¹²⁵ *Âhenk*, 19 Ekim 1913, s. 2.

lemeyeceği belirtilmektedir¹²⁶. Yine aynı konu ile ilgili olarak, 1913 yılı Ekim ayında toplanan Çekirge Komisyonu, çekirgenin imhası için uygun olan yerlerin birkaç cm derinliğinde sürülmesini ve mümkün olmayan yerlerde ise mükellef başına 30 okka (38,460 kg) toplanarak imha edilmesini kararlaştırmıştır¹²⁷.

Çekirge ile mücadelede en büyük görev Ziraat Nezareti'nin idi. İmparatorluk genelinde yürütülen çekirge mücadele çalışmalarından istenilen sonucun alınması için, nezaretin elinde, yapılan mücadelenin niteliğine ve niceliğine ilişkin yeterli bilgi olması gerekiyordu. Bakanlık bunu temin için vilayetlerden gerektiğinde bilgi talep ediyordu. Bu hususta nezaretten vilayete gönderilen bir yazıda, 1916 yılı Ekim başından Ocak'ın on beşine kadar vilayet dâhilinde toplanan çekirge miktarı ile sürülen çekirgeli tarlalara ve şahıslara ödenen ücretlere ilişkin ayrı ayrı hemen ve bu tarihten sonra da her on beş günde bir Ziraat Nezareti'ne bilgi verilmesi istenmektedir¹²⁸.

Aydın vilayetinin hangi kazasında çekirgelerin hem toplanarak hem de buldukları arazilerin sürülerek imha edildiğine dair gazetelerde bilgiler yer almaktadır. Mesela, Denizli livasında, 1916 yılında Ocak ayı sonuna kadar 24.386 okka çekirge toplanmış, 1.953 dönüm arazi sürülmüştür¹²⁹. Aynı yılın Şubat ayı ortasına kadar Çal kazasında sürülen çekirgeli arazi miktarı ise 850 dönümdür¹³⁰. 2 Mart 1916 tarihli bir habere göre de, 1915 yılından 1916 yılı Ocak ayına kadar Saruhan livasına bağlı kazalardan Kasaba'da 6.176, Kırkağaç'ta 1.290, Eşme'de 1.471, Kula'da 1.339, Akhisar'da 4.620, Salihli'de 5.200, Gördes'te 235, Soma'da 118 ve Alaşehir'de de 3.060 dönüm arazi sürülerek çekirge imha edilmiştir¹³¹. Sürülen arazilerin miktarına ilişkin daha başka bilgiler varsa da bu rakamlardan vilayet geneli için bir toplam elde etmek mümkün değildir. Ancak sürülen bu arazi miktarının çok fazla olmadığını söylemek mümkündür. Çünkü Halkalı Ziraat Mektebi Haşere uzmanı Süreyya Bey'in İstanbul'da verdiği bir konferansta, ziraat memurlarının hazırladığı haritalara dayalı olarak verdiği bilgiye göre, 1916 yılında Aydın vilayetinde 870.000 dönüm arazide çekirge bulunmaktaydı. Verilen bu rakamın büyüklüğü dikkate alındığında sürülen alanların ne kadar az olduğu ortadadır.

¹²⁶ *Âhenk* 20 Şubat 1914, s. 2.

¹²⁷ *Âhenk*, 29 Eylül 1913.

¹²⁸ *Âhenk*, 3 Şubat 1916, s. 2.

¹²⁹ *Âhenk*, 20 Ocak 1916, s. 1.

¹³⁰ *Âhenk*, 13 Mart 1916, s. 2.

¹³¹ *Âhenk*, 2 Mart 1916, s. 2.

c- Yakmak Suretiyle Çekirgelerin İmhası: Bu yöntemde, çekirgeli alanlar ve toplanan çekirge tohumları yakılmaktadır. Osmanlı idarecileri bu yöntemi pek insani bulmayarak genelde kullanılmasını istememişlerdir. Ancak bu yöntemin kullanılmasına çekirgenin başka yöntemlerle imhasının mümkün olmadığı durumlarda izin verilmiştir.

Çekirgelerin yakılması suretiyle imha edilmesi fikri her zaman mevcut olmuş ve bazı yöneticiler bunu köklü bir çözüm olarak düşünmüşlerdir. Bu yöneticilerden biri de Denizli livası kaymakamıdır. Denizli kaymakamı, 6 Mayıs 1858 tarihinde sadarete gönderdiği tahriratta, öncelikle karşı karşıya bulunduğu durumu ve felaketin büyüklüğünü anlatmıştır. Denizli kaymakamı bu yazısında, göreve başlayalı iki ay olduğunu, gerek Denizli merkezde ve gerekse kazalarındaki halkın perişan halde bulunduğunu, bunun sebebinin ise uzun zamandan beri hüküm süren çekirge belası olduğunu belirtmektedir. Kaymakam, görevli bulunduğu çevreyi tam olarak gezme fırsatı bulamadığını belirterek, çekirge afetinin ne olduğu ile ilgili başka yerlerde bazı şeyler duyduğunu, ancak burada gördükleri ile daha önce işittiklerinin birbirinden çok farklı olduğunu, çekirge afetinin öyle zannedildiği gibi küçük ve önemsiz olmayıp bilakis "*belâ-yı 'azîme ve âfât-ı cesîme*" olduğunu, bu afetin yalnızca bu bölge ahâlisine zarar vermediğini, hazineye de büyük zarar verdiğini, yaptığı incelemelere göre, çekirge denilen haşerenin bahar mevsimi başladığında ot biter gibi canlandığını ve gün geçtikçe irileştğini ve belli süre sonra kanatlanarak kuş gibi istediği yere uçarak o yerdeki ekili ne varsa kısa sürede köküne kadar yeyip bitirdiğini ifade etmektedir.

Denizli kaymakamı, çekirge afeti ile bu bilgileri verdikten sonra, felaketin önünün alınması için iki yöntem önermektedir: 1- Çekirge sürülerini kuru otları yakmak 2- Şayet yeteri kadar ot bulunmazsa barut kullanarak yakmak. Bunun nasıl yapılacağını ise şu şekilde açıklamaktadır: Kazaya bağlı halk, çekirgenin ortaya çıkacağı yerlere çalı çırpı ve ot yığacak, kanatlanmadan sürü halinde yaşayan çekirgeler koyun sürüsü gibi daha önce hazırlanan bu otların üzerine sevk edilecek ve çekirgeler buraya ulaştıklarında da otlar tutuşturulacaktır. Şayet yeteri kadar ot bulunmazsa bu işlem barut kullanılarak yapılacaktır. Kaymakam bu şekilde hareket edildiğinde, bu sene olmazsa bile, gelecek sene bu felaketin önünün alınacağını belirtmekte ve sadareten bu hususta izin istemektedir¹³².

¹³² BOA. A. MKT. MVL 101/69 (Denizli Livası Kaymakamı Tahriratu).

1 Ekim 1858 tarihli Meclis-i Vükelâ kararında, Denizli Livası Kaymakamı'nın çekirgeyi imha için yukarıda açıkladığı yöntem insanî bulunmamış ve bu yöntemin daha önce hiç duyulmadığı ve uygulanmadığı ifade edilmiştir. Bunun yerine Kıbrıs Adası¹³³ ile diğer yerlerde yapıldığı gibi, çekirge bulunan yerlerde büyük hendekler açılması, çekirgelerin kanatlanmadan bu hendeklere süpürülmesi ve üzerinin toprakla örtülmesi veya zamanında tohumlarının toplanması suretiyle mücadele yapılması önerilmekte ve bu yöntemin daha az masraflı olacağı ifade edilmektedir¹³⁴.

Birinci Dünya Savaşı öncesine rastlayan yıllarda çekirgelerin yakılarak imha edilmesine izin verildiği görülmektedir. Mesela, Menteşe mutasarrıfı, Mekri kazasının kayalık ve çamlık yerlerine tohum bırakan çekirge ile başka şekilde mücadele edilemeyeceğini belirterek, petrol ve gaz yağı ile yakılarak imha edilmesi hususunda vilayetten izin istemiştir¹³⁵. Bu talebe iki gün sonra (27 Mayıs 1909) verilen cevap, bu yerlerin yangın tehlikesinden uzak olması durumunda yakma işleminin yapılabileceği şeklindedir¹³⁶. Ancak yakma işleminde ileri gidilmiş olmalı ki, Haziran ayı içerisinde Mekri orman muamelât memurları ormanların yandığını ve yangının genişleme tehlikesi gösterdiğini vilayete bildirmişlerdir. Bunun üzerine vilayetten Mekri kaymakamlığına, orman içindeki çekirgelerin yakma dışındaki yöntemlerle imha edilmesine ve ormanların korunmasına dair bir telgraf gönderilmiştir¹³⁷.

Mekri kazasında uygulanamasa da yakma işleminin başka yerlerde uygulandığı görülmektedir. 8 Nisan 1912 tarihli *Anadolu* gazetesindeki bir haberde, Foça-i Cedid nahiyesinin Bucak mevkiinde 1324/1908–1909 yılında ortaya çıkan çekirgenin birkaç sene toplandığı halde Mart başında yine çıktığı, tohumlarının toplanarak petrol ile yakılması sonucu çekirgeden eser kalmadığı belirtilmiş ve bu yöntemin diğer yerlerde de uygulanması önerilmiştir. Bu öneri üzerine, yöntemin uygulanış şekli hakkında bilgi vermesi

¹³³ Kıbrıs'ta, çukurlar kazılarak çekirge sürülerinin bu çukurlara doldurulması ve üzerinin toprakla örtülmesi, çekirge yumurtalarının toplanması, çalı çırpı ile vurarak öldürülmesi, çinko levhalar kullanma ve İtalyan tüccar Mösyö Rişal'ın önerisi ile bez tuzaklar kullanma gibi yöntemler uygulanmıştır. Bkz. Mehmet Yavuz Erler, "Kıbrıs'ta Çekirge İstilas", *Akademik Açı*, 1997/1, Sayı 3, s. 182, 183, 185, 189.

¹³⁴ BOA. A. MKT. MVL 101/69 (Meclis-i Vükelâ Mazbatası).

¹³⁵ *İttihâd*, 25 Mayıs 1909.

¹³⁶ *İttihâd*, 27 Mayıs 1909.

¹³⁷ *İttihâd*, 27 Haziran 1909.

için Foça meclis azasından iki kişinin Vilayet Ziraat Müdürlüğü'ne gönderilmesi hususu kaymakamlığa yazı ile bildirilmiştir¹³⁸.

Birinci Dünya Savaşı öncesine rastlayan yıllarda, vilayetin bazı yerlerinde çekirgenin yakılarak imha edilmesinin büyük günah olduğu şeklinde telkinler yapılmıştır. Bu telkinler sebebi ile bazı kişiler itlaf çalışmalarına katılmamışlardır. Bu durum vilayetçe öğrenilmiş ve önüne geçilmesi için bir tamim yayınlanmıştır. İzmir Müftüsü, İzmir kadısı ve dört İzmir ulemasının imzasının bulunduğu bu tamimde, çekirgenin ne suretle olursa olsun imha edilmesi gerektiği ifade edilmiştir¹³⁹.

Yukarıda verdiğimiz örneklerden anlaşılacağı üzere yakma işlemi kuru ot, çalı çırpı, saman, barut, gaz yağı ve petrol ile yapılmaktadır. Gazetelerde yakma işleminde kullanılan petrol miktarına ilişkin haberlere yer verilmiştir. 26 Mayıs 1912 tarihli *Âhenk* gazetesindeki "Çekirgeler Uçuyor" başlıklı bir yazıda, çekirgenin vilayeti bir iki senedir istila ettiğiinden bahisle, itlafı için bu zamana kadar yedi bin teneke petrol harcandığı ifade edilmektedir¹⁴⁰.

Çekirge ile mücadelede devletin yanında bazı özel kurumlar ve yerleşim birimlerinin maddî destek verdikleri görülmektedir. Aydın Şimendifer İdaresi çekirge itlafında kullanılmak üzere 1912 yılında Buldan kazasına 200 sandık petrol hediye etmiş ve daha sonra ihtiyaç üzerine bu rakama 100 teneke daha ilave etmiştir¹⁴¹. Aynı şekilde, Çal kazasının Ortaköy mıntıkasındaki köyler de bölgelerinden çekirgeyi %80 oranında temizlemişler ve itlaf çalışmalarında kullanılmak üzere 140 teneke gazyağı hediye etmişlerdir¹⁴².

d- Çekirge İle Topyekûn Mücadele Yöntemi (Nefir-i Âmm): Bu usulde, bir yerleşim birimindeki eli ayağı tutan çoluk-çocuk, kadın-erkek on beş yaşından yukarı herkes çekirge bulunan bölgeye sevk edilmektedir. Bu usul İzmir ve bazı kazalarda uygulamıştır. Bu mücadele şeklinin İzmir dışındaki yerlerde nasıl yapıldığına dair fazlaca bilgimiz olmasa da, İzmir'de uygulanmış biçimi hakkında yeterli bilgi bulunmaktadır. *Âhenk* gazetesinin 1 Nisan 1914 tarihinden sonraki sayılarında bu mücadelenin nasıl yapılacağına dair teferruatlı bilgiler verilmiştir. Gazetede yer alan haberlere göre, Vilayet

¹³⁸ *Anadolu*, 8 Nisan 1912, s. 3.

¹³⁹ *Âhenk*, 6 Mayıs 1912, s. 2.

¹⁴⁰ *Âhenk*, 26 Mayıs 1912, s. 2.

¹⁴¹ *Âhenk*, 27 Mart 1914, s. 2.

¹⁴² *Âhenk*, 21 Nisan 1914, s. 2.

Çekirge Komisyonu, 2 Nisan 1914 tarihinde İzmir ve yakın çevresinde yapılacak top yekûn çekirge mücadelesi için şu kararı almıştır:

- Belirtilen günde bütün resmî daireler tatil edilecek, memurlar da dahil bütün ahâli çekirge imhasına çıkacaktır.

- Mücadele için şehir dört ana mıntıkaya ayrılmıştır.

1- *Kokaryalı Mıntıkası*, on iki mahalle, toplanma merkezi Tramvay Mevkii

2- *Bozyaka Mıntıkası*, yirmi iki mahalle, toplanma merkezi Kâtip Oğlu.

3- *Halka Pınar Mıntıkası*, on yedi mahalle, toplanma merkezi Çatal Çeşme.

4- *Karşıyaka Mıntıkası*, on mahalle, toplanma merkezi Soğuk Kuyu.

Belirtilen bu mıntukalarda komisyon azası, belediye başkanı, evkaf müdürü, müftü ve metropolit gibi resmî görevli kişilerle *Âhenk* gazetesi sahibi Ali Nazmi Bey gibi eşraftan bazı kişiler görev yapacaklardır.

Çekirge Komisyonu, topyekûn mücadelenin nasıl yapılacağını açıklayan bir de talimatname yayınlamıştır. Bu talimatnameye göre:

- 2 Nisan 1914 tarihinde gazetelerde ilan edildiği şekilde her mahalle halkı toplanma merkezlerinde hazır bulunacaklardır.

- Polisler bu kararı akşamdan itibaren gerek bizzat gerekse muhtarlar vasıtasıyla halka duyuracaklardır.

- Bütün daireler kapatılacak, memurlar, ahâli ve öğrencilerin büyük olanları öğretmenleri ile toplanma merkezlerine gideceklerdir.

- Karşıyaka'ya gidecekler için Körfez Şirketi sabah yedide ve yedi buçukta iki vapur tahsis etmiştir. Bu vapurlar akşamleyin altı buçuk yedide geri dönüş yapacaktır.

- Polisler mücadele günü şehirde dolaşacaklar ve çekirge toplamaya gitmeyenleri gördüklerinde yakalayıp görev yerlerine sevk edeceklerdir.

- Belediye mücadele alanlarında halkın susuz kalmaması için gerekli tedbirleri alacak ve her mıntukadaki memurların emrine üç çavuş verecektir.

- Her mıntukada bir subay emrinde on piyade ve iki süvari jandarması görev yapacaktır. Bunlar halkı çekirge bulunan yerlere sevk edeceklerdir.

- Çekirge toplanacak mahallerdeki ağaçlara, bağlara ve mahsûlâta zarar verilmeyecektir¹⁴³.

İzmirliiler bu talimatname doğrultusunda çekirge toplamaya çıkacaklardı. Ancak, rüsumat ve telgraf memurları dairelerinde kalacak, fırınlar açık bulundurulacak, tramvay ve vapur görevlileri ile Emlâk-ı Emîriye, aşar ve Reji memurları işlerin sekteye uğramaması için tatil bir günde bu görevi yapacaklardı. Şehirdeki Yunanlılar da mücadeleye katılacaklardı. Hatta *Âhenk* gazetesi de mücadele günü yayına ara vereceğini okuyucularına duyurmuştur. 2 Nisan 1914 tarihinde yapılan çekirge mücadelesinden istenilen sonuç alınmamıştır. Bunun üzerine komisyon, 3-4 Nisan tarihlerinde ahâlinin tekrar çekirge mahallerine sevkini kararlaştırmıştır. Topyekûn mücadeleye daha sonraki haftalarda da devam edilmiştir. Nitekim halk, 16 Nisan 1914 tarihinde tekrar çekirge mücadelesine sevk edilmiş ve mükelleflere bu mücadelenin çekirge imha edilinceye kadar haftada bir gün devam edeceği duyurulmuştur¹⁴⁴. Komisyon, daha sonra aldığı bir kararla, kendi mıntıklarında imha işlemini tamamlayan mahalle halkının önce Halkapınar'a sonra Bornova'ya, buradaki imha işleminin tamamlanmasından sonra da bir kısmının Kokaryalı'ya bir kısmının da Bozyaka'ya sevkine karar vermiştir¹⁴⁵.

Topyekûn mücadele yöntemi İzmir dışındaki bazı liva ve kazalarda da uygulanmıştır. 1914 yılının Nisan ayında, Denizli merkez kaza ile Nazilli, Buldan, Sarayköy, Seydiköy, Bayındır ve Bozdoğan kazalarında resmî daireler kapatılarak ahâli İzmir'deki gibi topyekûn çekirge mücadelesine sevk edilmiştir. Nazilli'de yapılacak mücadele için halktan kazma, kürek, süpürge ve çarşaf getirmeleri istenmiş, getirmediikleri takdirde mücadelenin İzmir'deki gibi verimli olmayacağı duyurulmuştur. Vilayet Umum Çekirge Müfettişi Faik Bey, topyekûn mücadelenin yapıldığı bu tarihlerde yukarıda belirtilen liva ve kazalarda incelemelerde bulunmaktaydı. Faik Bey yapılan bu toplu mücadele çalışmalarından istenilen neticenin elde edilemediğini görmüş ve çekirge komisyonuna tekrar mükellefiyet usulüne dönülmesini tavsiye etmiştir¹⁴⁶.

e- Çekirgelerin Sığırcık Kuşları İle İmhası: Çekirgenin doğal düşmanları içerisinde alaca sığırcık kuşu, yırtıcı böcekler, memeliler, sürüngen-

¹⁴³ *Âhenk*, 1 Nisan 1914, s. 2.

¹⁴⁴ *Âhenk*, 1 Nisan 1914, s. 2; 2 Nisan 1914, s. 2; 25 Nisan 1914, s. 2.

¹⁴⁵ *Âhenk*, 5 Mayıs 1914, s. 2.

¹⁴⁶ *Âhenk*, 4 Nisan 1914, s. 2; 5 Nisan 1914, s. 2; 12 Mayıs 1914, s. 2.

ler, örümcekler ve parazitler yer almaktadır¹⁴⁷. Sığırcık kuşu dışında serçe ve tarla kuşları da çekirgenin şiddetli düşmanları içerisinde. Bu kuşlar çekirgeleri yiyerek çekirge mücadelesine yardımcı olmaktadır. Arşiv belgelerinden ve gazetelerde yer alan bilgilerden, bu kuşların bazı yerlerdeki çekirgeleri tamamen yediği veya yapılan mücadeleye yardımcı oldukları görülmektedir.

24 Mayıs 1864 tarihli Karahisar-ı Sahip Livası Mazbatasında, Karahisar kazası köylerinde şimdiye kadar “*ufak böcek şeklindeki*” çekirgelerden on gün içinde 5000 kantardan fazla toplandığı, bunların hazırlanan çukurlara doldurulduğu ve üzerlerinin toprakla örtüldüğü, çekirgeyi “*hasım-ı kavsi bulunan Alaca Sığırcık nâmıyla meşhûr mübârek kuşların üzerlerine musallat olarak telef etmekte bulunduğu*” bildirilmiştir¹⁴⁸. Aydın vilayetinden sadarete gönderilen 25 Mayıs 1887 tarihli bir yazıda da, vilayetinin pek çok yerinde ortaya çıkan çekirgenin imhasını *serçe kuşlarının* hafiflettiği belirtilmiştir¹⁴⁹. Yine, 1909 yılında, Mekri kazasının Cinger köyünde ortaya çıkan çekirgeler sığırcık kuşlarınca tamamen imha edilmiş ve Eşme’de yürütülen mücadele çalışmalarına da yardımcı olmuşlardır¹⁵⁰. Aynı şekilde Garbikaraağaç kazasının Irla nahiyesindeki çekirgeler de sonradan ortaya çıkan sığırcık kuşlarınca imha edilmiştir¹⁵¹. Vilayet Çekirge Komisyonu kuşların çekirge imhasında sağladığı yararı göz önüne alarak bu hayvanların avlanmasını yasaklamıştır¹⁵².

f- Çekirgelerin Makinelerle İmhası: Çekirgenin bölgede etkili olduğu dönemlerde, bu afetten bir an önce kurtulmak için yukarıda belirtilen yöntemler dışında bazı makineler de kullanılmıştır. Çekirge felaketinin devam ettiği tarihlerde gazetelerde, çekirge imhasında kullanılacak bazı makinelerden bahsedilmektedir. Bunlardan biri Şalimu? adı verilen bir tulumbadır. Gazetenin haberine göre, bu tulumba benzin veya gazla çalışmakta, bir okka gaz yağı ile bir iki saat içinde beş km karelik alandaki çekirgeyi yok edebilmektedir. Haberin devamında, makinenin yaygınlaştırılmasının yararlı olacağı belirtilmektedir¹⁵³.

¹⁴⁷ Demirsoy, *a.g.e.*, s. 364.

¹⁴⁸ BOA. A. MKT. UM 101/93.

¹⁴⁹ BOA. DH. MKT. 1422/79.

¹⁵⁰ *Âhenk*, 3 Haziran 1909.

¹⁵¹ *Âhenk*, 6 Haziran 1915, s. 2.

¹⁵² *Âhenk*, 2 Ocak 1914, s. 2.

¹⁵³ *Âhenk*, 17 Mart 1914, s. 2.

Çekirge imhasında kullanılabilir bir diğer makineyi Türk Matbaası sahibi Şemseddin Efendi ile biraderi icat etmişlerdir. Bu makine, Vali Bey huzurunda bir defa denenmiş ve arazideki çekirge üzerinde uygulama yapılmasına karar verilmiştir. Bu uygulamaya çekirge komisyonu azasından *Âhenk* gazetesi sahibi Ali Nazmi Bey, Jandarma Tabur Komutanı ve Karşıyaka Çekirge Komisyonu azasından Halil Efendi katılmışlardır. Komisyon, uygulamayı başarılı bulmuş ve çekirge imhasında kullanılmasının faydalı olacağına karar vermiştir. Makine saatte 4 kıyye (5,128 kg) gaz sarf etmekte ve püskürttüğü alevle bir anda birçok çekirgeyi imha etmektedir¹⁵⁴. Bu makine faydalı bulunmuş olmalı ki, bu haberden yirmi gün sonra Ziraat Nezareti bu makinden satın almak için on tane sipariş vermiştir¹⁵⁵.

Çekirge imhasında, yukarıda belirttiğimiz makinelerden başka, *Ateş Süpürgesi* adı verilen bir makine daha kullanılmıştır. Bu makine, çalışma sistemi açısından Şemseddin Bey'in icat ettiği makineye benzemekte olup, püskürttüğü ateş ile taşların ve çalıkların arasındaki çekirgeleri yok etmektedir. Çekirgenin azlığına veya çokluğuna göre püskürttüğü ateşin miktarı azaltılıp çoğaltılmakta, böylece petrolden tasarruf edilmektedir¹⁵⁶. Bu makinelerin ne derece kullanıldığını tam olarak bilemesek de, çekirge imhasında zaman zaman bu makinelerden istifade edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim 7 Aralık 1914 tarihli bir haberde, çekirge imhasında kullanılan ateş makinelerinden kazalara ancak birer tane gönderilebileceği, çiftlik ve arazi sahiplerinden arzu edenler olursa Duyun-ı Umumiye Baş Müdüriyeti'ne sipariş verebilecekleri belirtilmiştir¹⁵⁷. Yine, 13 Haziran 1915 tarihli bir habere göre de, Aydın vilayetinde kullanılmak üzere Adana vilayetinden bir, Bağdat vilayetinden de elli adet ateş makinesi istenmiştir¹⁵⁸. Bu bilgiler doğrultusunda, çekirge ile mücadelede yeni yöntem ve makine arayışlarının devam ettiği ve verimli olmaları durumunda kullanılmaktan geri kalınmadığı anlaşılmaktadır.

g- Çekirgenin Çarşaf Usulü İle İmhası: Çekirgenin imhasında çarşaf kullanıldığı için bu ad verilmiştir. Elimizdeki bilgiler çarşafın çekirge imhasında tam olarak nasıl kullanıldığını açıklamamaktadır. Bu usulde çekirgeler ya yere serilen çarşaf üzerine süpürülmekte veya toplanan çekirgeler çarşafın ortasına dökülerek toplanmaktadır. 8 Mart 1914 tarihli bir ha-

¹⁵⁴ *Âhenk*, 9 Nisan 1914, s. 2.

¹⁵⁵ *Âhenk*, 29 Mayıs 1914, s. 2.

¹⁵⁶ *Âhenk*, 10 Nisan 1914, s. 2.

¹⁵⁷ *Âhenk*, 7 Aralık 1914, s. 2.

¹⁵⁸ *İttihâd*, 13 Haziran 1915; 4 Haziran 1915.

berde, komisyon kararına dayalı olarak çekirge toplamada kullanılacak çarşafın eninin ve boyunun beşer metre olacağı belirtilmekte, ancak bunların nasıl kullanılacağı hakkında bilgi verilmemektedir¹⁵⁹. Yine 8 Haziran 1915 tarihli bir diğer haberde ise, Nifte Mayıs sonuna kadar amele-i mükellefe ve çarşaf usulü ile 140.000 kıyye çekirge toplandığı belirtilmektedir¹⁶⁰.

h- Çekirgenin Çinko Levha Yöntemi İle İmhası: Bu yöntem, Mehmed Said Paşa'nın Kıbrıs Adası'nda vali olduğu dönemde (1868–71) uygulanmıştır. Aralarındaki tek fark, çinko levhalar yerine Kıbrıs'ta üzerine yağ sürülmüş bez perdeler kullanılmış olmasıdır¹⁶¹. Bu yöntemin, Aydın ve Söke taraflarında kullanıldığını Halkalı Ziraat Mektebi Haşere uzmanı Süreyya Bey İstanbul'da verdiği konferansta zikretmektedir. Bu yöntemde, çekirgelerin ilerleyiş yönü gözlenerek önlerine 25–30 metre yüksekliğinde çinko levhalar dikilmekte ve bunların önüne de büyük ve derin çukurlar kazılmaktadır. Çekirgeler dikilen bu levhalara çarparak kazılan çukurlara düşmekte ve çukurlarda biriken çekirgelerin üzeri toprakla örtülmektedir. Süreyya Bey, çinko azlığından dolayı bu yöntemin yaygın olarak kullanılmadığını ifade etmektedir¹⁶².

ı- Çekirgenin Kimyasal İlaçlar Kullanılarak İmha Edilmesi: Çekirgeler bazı kimyasal maddeler kullanılarak da itlaf edilmiştir. Aydın valisi Rahmi Bey çekirge ile mücadelede başarılı olunamamasından dolayı farklı yöntemler aramaya başlamıştır. Bu hususta, çekirgeli alanlarda serum usulünün yeniden uygulanmasını düşünmüş ve Mart 1913'te bu yöntemi Fransa da ilk defa ortaya çıkararak, uygulayan ve faydasını gören uzmanı bizzat İzmir'e getirmiştir¹⁶³. Bu Fransız uzmandan ne derece yararlandığını bilemesek de, çekirge imhasında değişik yöntemlerin uygulanmaya çalışıldığı görülmektedir. Kimyasal ilaçlarla yapılacak benzer bir mücadele için Nisan 1916 tarihinde Denizli'ye 42 teneke pekmez, iki fiçı arsenik, bazı alet ve edevat gönderilmiştir¹⁶⁴.

i- Çekirgelerin Dumanla Uzaklaştırılması Yöntemi: Bu yöntem ilk defa Kırkağaç'ta uygulanmıştır. Kırkağaç kaymakamı Hakkı Bey, bu yöntemin faydasını gördüğünden diğer kaza ve nahiyelerde uygulanmasının yararlı olacağını belirtilmiştir. Önerilen bu yöntemde, çekirgeler uçkun hale gel-

¹⁵⁹ *Âhenk*, 8 Mart 1914, s. 2.

¹⁶⁰ *Âhenk*, 8 Haziran 1915, s. 2.

¹⁶¹ Veinstein, *a.g.m.*, s. 216.

¹⁶² *Âhenk*, 16 Mart 1916, s. 2.

¹⁶³ *Âhenk*, 1 Mart 1913, s. 2.

¹⁶⁴ *Âhenk*, 30 Nisan 1916, s. 1.

meden yeşil yaz ürünlerinin (göğeri) ekili olduğu alanlara saman, talaş, yağlı ve katranlı paçavra, kuru ot ve gübre gibi çok duman çıkaran maddeler hazırlanacak ve uçkun çekirgeler görüldüğünde her tarafta yalnız duman çıkaracak derecede tutuşturularak bir duman bulutu oluşturulacak, dumandan hoşlanmayan çekirgeler de buralara inmeyerek yaz mahsulüne zarar vermeyecektir¹⁶⁵.

j- Çekirgelerin Davul ve Zurna Çalınarak Uzaklaştırılması: Ne kadar etkili olup olmadığını bilemesek de, bu yöntemde çekirgenin imhası değil bulunduğu bölgeden uzaklaştırılması söz konusudur. Aydın Şimendifer hattındaki kazalarda yapılan çekirge mücadelesini yerinde incelemek için görevlendirilen Faik Bey, 1912 yılında bazı köylerde davul ve zurna çalınarak çekirgenin uzaklaştırılmaya çalışıldığını belirtmektedir¹⁶⁶.

k- Çekirgenin Dinî Pratikler Yolu ile İmhasına Çalışılması: İnsanoğlu tarih boyunca karşılaştığı tabii afetler karşısında akılcı çözümler yanında kaderciliğe sığınarak dinî ve mistik pratiklerden yardım ummuştur. Birçok inanç sisteminde, karşılaşılan büyük afetler karşısında ilah kabul edilen varlıklardan yardım istenmiştir. Mesela, Osmanlı hâkimiyeti öncesinde Kıbrıs'ta yaşayan Hıristiyan papazlar ellerine ikonalar alarak çekirge belasını gidermesi için tanrıya dua etmişlerdir. Osmanlı hâkimiyeti döneminde Ada'da pratik mücadele fikirleri yanında, çekirgeleri öldürmenin Allah'ın hükmüne karşı gelmek olduğuna inanan insanlar vardı. Bu insanlar, çekirgeleri öldürmenin onların sayısını daha da arturacağına inanıyorlardı. Bu insanlar çözümü de bu böcekleri yiyerek ortadan kaldıran kuşları göndermesi için Allah'a dua etmekte buluyorlardı¹⁶⁷.

Dinî pratikleri kullanarak çekirgeleri yok etmek düşüncesi sadece Kıbrıs Adası'nda mevcut değildi. Aydın Demiryolu güzergâhında görev yapan Tevfik Bey, Ödemiş'te 1912 yılında çekirge belasının ortadan kalkması için cami ve mescitlerde salât-ı münciye, salât-ı terfeciye ve Fil süresinin okunduğunu belirtmektedir¹⁶⁸. Bu durum, halkın çekirgeyi toplayarak imha etmek dışında bazı dinî uygulamalardan yardım umduğunu göstermektedir.

¹⁶⁵ *Âhenk*, 31 Mayıs 1916, s. 2.

¹⁶⁶ *Âhenk*, 6 Mayıs 1912, s. 2.

¹⁶⁷ Giles Veinstein, "Sur Les Saurerelles á Chypre an Trace et en Macédonie á Èpoque Ottomane," *Armağan Festschrift Für Andreas Tietze*, Ed. Ingeborg Baldouf, Suraiya Faroqhi ve Rudolf Vesely, Prag, 1994, s. 211-213.

¹⁶⁸ *Âhenk*, 6 Mayıs 1912, s. 2.

4- İtlaf Edilen Çekirge Miktarı

Her liva ve kaza yöneticisi, idaresi altındaki yerlerde itlaf edilen çekirge miktarı ile ilgili bilgileri vilayet merkezine bildirmek zorunda idi. Vilayet merkezi de bu bilgileri hükûmet merkezine bildiriyordu. Taşradan gelen bu bilgiler vilayet merkezinde ve hükûmet merkezinde değerlendiriliyor ve buna göre yeni kararlar alınıyordu¹⁶⁹. Arşiv belgelerinde ve gazetelerde itlaf edilen çekirgenin miktarı ile ilgili parça parça da olsa bazı bilgiler bulunmaktadır. Ancak bu bilgilerden vilayet genelinde bir yıl içerisinde itlaf edilen çekirge miktarını tespit etmek mümkün değildir. Bu konuda müteferrik de olsa verilecek bazı bilgiler bu felaketin niteliği ve boyutu hakkında bir fikir verecektir.

Bu hususta vereceğimiz ilk örnekler arşiv belgelerine dayalı olacaktır. 14 Mayıs 1852 tarihli bir tezkere-i sâmi'de, Aydın sancağında ortaya çıkan çekirgenin bu zamana kadar 70.000 vukıyyesinin toplanıp itlaf edildiği, ancak çekirgenin çokluğundan dolayı yöre halkında gevşeklik görüldüğü, şayet toplanacak çekirgenin her kıyyesine¹⁷⁰ bir miktar para ödenirse daha başarılı mücadele yapılacağı belirtilmektedir¹⁷¹. Konu ile ilgili olarak kaza merkezlerinden gelen mazbatalara dayalı olarak hazırlanıp 24 Nisan 1864 tarihinde Aydın Sancağı Meclisi'nden sadarete gönderilen bir diğer mazbatada ise, alınan etkili tedbirlerle ve halk tarafından gösterilen gayretlerle itlaf edilen çekirgenin miktarının 18 yük¹⁷² 19 bin küsur kıyye (2.331.958 kg) olduğu belirtilmektedir¹⁷³. 28 Mayıs 1864 tarihli Saruhan Liva Meclisi mazbatasına göre ise, 1864 Martundan beri sancağa bağlı on iki kazayı istila etmiş olan "*kara sinekten daha ufak*" haldeki çekirgelerden itlaf edilenin miktarı 500.000 kıyyeye yakındır. Mazbatanın devamında, çekirgenin bazı kazalarda eserinin kalmadığı, ancak bazılarında halkın gevşek davranmasından dolayı bir miktar daha tohum kaldığı ve buralara tayin olunan memurlar vasıtasıyla bunların da halka toplattırılacağı belirtilmektedir¹⁷⁴. Yine Karahisar-ı Sâhib Liva Meclisi'nden sadarete gönderilen 24 Mayıs 1852 tarihli mazbatada ise, Karahisar kazası köylerinde *ufak böcek şeklindeki* (sürfe)

¹⁶⁹ *Âhenk*, 3 Şubat 1916, s. 2.

¹⁷⁰ 1283 gram ağırlığında bir ağırlık birimi. Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 519.

¹⁷¹ BOA. AMD. 19/3.

¹⁷² Yük, eskiden yüz bin akçe yerine kullanılan bir tabirdir. Milyon ve milyar tabirleri Avrupalılarla sıkı temaslardan sonra kullanılmaya başlanmıştır. Eskiden bir milyon yerine on yük tabiri kullanılmakta idi. Bkz. M. Zeki Pakalın, *Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, c. III, MEB, İstanbul, 1993, s. 639.

¹⁷³ BOA. A. MKT. MHM. 301/4.

¹⁷⁴ BOA. A. MKT. MHM. 298/89.

çekirgelerden on gün içinde 5000 kantardan¹⁷⁵ fazla toplandığı ve bunların hazırlanan çukurlara doldurulduğu ve üzerlerinin toprakla örtüldüğü ifade edilmektedir¹⁷⁶.

Arşiv belgeleri dışında İzmir'de yayınlanan gazetelerde de imha edilen çekirge miktarı ile ilgili fazlaca bilgi bulunmaktadır. Gazetelerde bu konuda verilen bilgilerin hepsini burada zikretme imkânı yoktur. Ancak vilayet genelinde yürütülen itlaf çalışmaları hakkında bir fikir vermesi için aşağıda Manisa ve Denizli sancakları ile İzmir sancak merkezinde itlaf edilen çekirge miktarına ilişkin bazı bilgiler verilmiştir. Mesela, 1912 yılı Şubat ayında Manisa'da 24.676, Eşme'de 36.739, Kula'da 26.719, Alaşehir'de 47.315, Salihli'de 55.144, Gördes'te 9.380 ve Demirci'de 4.745 kıyye çekirge tohumu toplanmıştır¹⁷⁷. 22 Nisan 1912 tarihli bir habere göre ise, Saruhan sancağında toplanıp imha edilen çekirge miktarı 346.929 kıyyedir¹⁷⁸. 1912 yılı kışından beri Kula, Alaşehir ve Eşme'de yapılan mücadele sonucunda toplanan çekirgenin miktarı ise 500.000 kıyye olup bu miktar kazalardaki çekirgenin ancak onda biri kadardır¹⁷⁹.

Denizli sancağında toplanan çekirgenin miktarına gelince, 15 Kasım-15 Aralık 1913 tarihleri arasında, Denizli merkez kazada 33.495, Buldan'da ise 9.530 kıyye çekirge toplanmıştır¹⁸⁰. 13 Mart 1916 tarihli bir habere göre ise, Denizli merkezde 5.466, Buldan'da 2.079, Çal'da 27.500, Garbikaraağaç'ta 1.398 Tavas'ta 9.200 kıyye olmak üzere sancak genelinde toplam 45.462 kıyye çekirge toplanmıştır. Bu rakama daha önce toplanan 118.806 kıyye daha ilave edildiğinde bu miktar 164.449 kıyyeye ulaşmaktadır¹⁸¹.

İzmir merkezde toplanan çekirge miktarları ile ilgili olarak şu bilgiler verilebilir. Toplanmaya ne zaman başlandığı belirtilmese de 5 Şubat 1916 tarihine kadar Bornova nahiyesinde 11.040 kıyye çekirge tohumu toplanmıştır¹⁸². 15 Mayıs 1916 tarihinde Kokaryalı ambarında çukurlara gömülerek imha edilen çekirge sürfesi miktarı 89.460¹⁸³, 31 Nisan'dan 9 Mayıs'a

¹⁷⁵ Bir kantar 40 okka yani 56,452 kg. Bkz. *Türkçe Sözlük*, c. 2, TDK, Ankara 1988, s. 781.

¹⁷⁶ BOA. A. MKT. UM 101/93.

¹⁷⁷ *Âhenk*, 29 Mart 1912, s. 2.

¹⁷⁸ *Âhenk*, 22 Nisan 1912, s. 2.

¹⁷⁹ *Âhenk*, 16 Nisan 1912, s. 2.

¹⁸⁰ *Âhenk*, 2 Aralık 1913, s. 2.

¹⁸¹ *Âhenk*, 13 Mart 1916, s. 2.

¹⁸² *Âhenk*, 23 Şubat 1916, s. 2.

¹⁸³ *Âhenk*, 15 Mayıs 1916, s. 1.

kadar Bahri Baba medfenine teslim edilen çekirge miktarı ise 9.111 kıyyedir.¹⁸⁴

İtlaf edilen çekirgelerin miktarı her zaman ağırlık cinsinden verilmemektedir. Bazen bir kazadaki itlaf edilen çekirge miktarı % olarak verilmiştir. Bu şekilde verilen itlaf oranları ile ilgili şu örnekler verilebilir. 1 Haziran 1911 tarihli bir haberde, Menteşe, Denizli ve Urla'daki çekirgelerin hepsinin olmasa da büyük kısmının, Menemen'dekilerin %80'inin ve Manisa havalisindekilerin %60'ının imha edildiği belirtilmektedir.¹⁸⁵ Yine Nif kazasında, Mayıs 1916'da itlaf edilen çekirgenin miktarı ise %80 olarak verilmiştir.¹⁸⁶

Farklı tarihlerde ve farklı sancaklarda yapılan bu mücadeleler sonucu itlaf edilen çekirgelerin miktarı ne ifade etmektedir? İtlaf edilen bu miktarlar mevcut çekirgenin ne kadarıdır? Bu konuda her yıla ait elimizde net bilgiler bulunmamaktadır. 6 Ekim 1913 tarihli bir haberde, vilayet genelinde 10 milyon okka çekirge yüksüğü bulunduğu ve bunun 2.400.000 küsur kıyyesinin toplanıp imha edildiği belirtildiğine göre, itlaf çalışmalarının felaketi önleyecek düzeyde yapılamadığını söylemek mümkündür.¹⁸⁷

5- Çekirge Mücadelesinin Başarısızlığının Nedenleri

Yukarıda değişik başlıklar altında verdiğimiz bilgiler, Batı Anadolu bölgesinin bazı dönemlerde çekirge afetiyle karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Bu felaketlerden 1850'lerde başlayıp 1860'lı yılların ortalarına kadar ve 1910'lu yıllarda başlayıp da Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşı boyunca devam etmiştir. Peki, bu felaket niye bu kadar uzun sürmüştür? Şüphesiz bunun pek çok nedeni vardı. Elimizde somut veriler olmasa da, Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşı'nın 1910'lu yıllarda başlayan çekirge felaketiyle mücadeleyi güçleştirdiğini söylemek mümkündür. Çünkü mücadele yapacak pek çok kişi bu sırada değişik cephelerde silâh altında bulunmaktadır. Mücadelenin başarısızlığının nedenleri arasında hukukî düzenlemelerin yetersizliği ile tatbikinde yaşanan güçlükler de etkili olmuş olabilir. Yine, merkezi hükümetle yerel yöneticilerin, çekirge mücadele memurlarının, halkın bu konudaki gevşekliliği, maddi imkânsızlıklar, halkın bilinçsizliği ve sahip olduğu bazı batıl inançlar başarısızlık nedenleri arasında sayılabilir. Bu nedenlerden bazıları ile ilgili, arşiv belgelerinde ve gazete-

¹⁸⁴ *Âhenk*, 26 Mayıs 1916, s. 2.

¹⁸⁵ *Âhenk*, 1 Haziran 1911.

¹⁸⁶ *Âhenk*, 14 Mayıs 1916, s. 1.

¹⁸⁷ *Âhenk*, 6 Ekim 1913, s. 2.

lerde bilgilere rastlanmaktadır. Aşağıda, birkaç başlık altında çekirge mücadelesindeki başarısızlığın nedenleri üzerinde durulmuştur.

a- Her Yerde Zamanında ve Etkili Şekilde Mücadele Yapılmaması

Çekirge ile mücadelede başarı sağlamak için her tarafta aynı anda ve etkili şekilde mücadele yapmak gerekiyordu. Bu hususta her sancak ve kaza üzerine düşen görevi hakkıyla yerine getirmese, çekirge uçkun hale geleerek başka yerlere de yumurta bırakıyordu. *Âhenk* gazetesi yazarı Şinasi Bey, 11 Mart 1914 tarihinde “*Çekirgeler İnkışâf Ediyor*” başlıklı yazısında, çekirgenin vilayete sirayet ettiğinde sadece bir iki kazada mevcut olduğunu, el birliği ile etkili bir mücadele edilmediği için bir iki senede bu derecede çoğaldığını belirtmektedir¹⁸⁸. Şinasi Bey'in bu yazısı her tarafta etkili bir şekilde mücadele yapılmadığının göstergesidir.

Bu yazıdan 65 yıl önce Saruhan kaymakamı, her kazanın istenilen düzeyde mücadele yapmadığından şikâyet ediyordu. Saruhan kaymakamının 12 Mayıs 1850 tarihinde sadarete gönderdiği yazıya göre, Saruhan ve çevresinde ortaya çıkan çekirgenin toplanmasında ve itlafında sancakça gerekli gayret gösterilmiş, şu anda ve gelecekte vereceği zararının önüne geçilmiştir. Ancak Adala kazasına sınır olan Kütahya sancağı Kula kazasında fazlaca ortaya çıkan çekirgenin itlafında ve toplanmasında Kula halkı gerekli hassasiyeti göstermemiş ve çekirgenin Adala kazasına sıçramasına sebebiyet vermişlerdir. Bu gevşeklik sebebi ile Adala'da verilen emek ve gayretler boşa gitmiştir¹⁸⁹. Saruhan kaymakamı Âlim Ağa'nın verdiği bu bilgiler üzerine, 17 Mayıs 1850 tarihinde sadaret tarafından Kula Kazası Meclisi'ne ve Hüdavendigâr Vilayeti Valisi Sarım Paşa Hazretleri'ne mücadelenin zamanında yapılmasına dair yazı yazılmıştır¹⁹⁰. Yine 23 Mayıs 1850 tarihinde sadareten Hüdavendigâr valisine ve Kütahya muhassılına gönderilen bir yazıda da, Kula kazasına sıçrayan çekirge ile halkın gerektiği şekilde mücadele etmediği, şayet istenildiği şekilde mücadele yapılmaz ise buradan başka yerlere sıçrayacağı, ziraat ehline büyük zarar vereceği, bu zamana kadar çekilen zahmetin ve gayretin boşa gideceği belirtilip gerekli tedbirlerin alınması ve mücadelenin gerektiği şekilde yapılması istenmiştir¹⁹¹.

Çekirge ile etkili mücadelede önlemlerin erken alınması önemliydi. 8 Ocak 1850 tarihinde Aydın valisine hitaben hükûmet merkezinden yazılan

¹⁸⁸ *Âhenk*, 11 Mart 1914, s. 1.

¹⁸⁹ BOA. A. MKT. UM. 15/45-2.

¹⁹⁰ BOA. A. MKT. UM. 15/45-1.

¹⁹¹ BOA. A. MKT. MHM. 21/45.

bir yazıda, Aydın taraflarında ortaya çıkan çekirgenin önünün alındığı, ancak bu defa da Saruhan taraflarında ortaya çıktığı belirtilerek Aydın taraflarına sıçraması ihtimaline karşı acilen tedbir alınması istenmektedir¹⁹².

Çekirgeler bahar mevsiminde havaların ısınması ile yumurtalarından çıkmakta, gün geçtikçe büyümekte ve imha edilmediklerinde Mayıs ve Haziran aylarında uçkun hale gelip indikleri yerdeki mahsule zarar vermekte ve yumurtalarını bırakmaktadırlar. Çekirge ile etkili mücadele yumurta halinde iken veya yumurtadan çıkıp gelişimini tamamlamadan yani uçkun hale gelmeden önce yapılması gerekmekte idi. Mesela, 1914 yılı Nisan başında çekirgeler tohumlarından çıktıkları için tohum alımı durdurulmuştur.¹⁹³ 11 Haziran 1911 tarihli bir haberde, Eşme ve Kula taraflarındaki çekirgenin birkaç güne kadar uçkun hale geleceği belirtilerek bir an önce itlafına gayret edilmesi istenmektedir¹⁹⁴. Çekirge uçkun hale geldiğinde çalışmalara son veriliyordu. 1911 yılı Haziran başında çekirgelerin uçkun hale gelmesi sebebiyle Bergama'da mücadeleye son verilmiştir¹⁹⁵. Uçkun hale gelen çekirge başka sancak ve kazalara gidebilmektedir. Mesela, 1912 yılında Mayıs'ın ilk haftasında imha edilemeyen çekirgeler Buldan'dan İnegöl'e¹⁹⁶, 1914 yılı Haziran başında Manisa'dan Nif kazasına ve İzmir'e¹⁹⁷ ve 1915 yılı Haziran başında da Kasaba'dan Manisa'ya¹⁹⁸ uçup gelmişlerdir. Aydın livasında çekirge %85 oranında imha edilmişken 1915 yılı Haziran ortasında livaya bağlı Bozdoğan kazasının Yenipazar nahiyesine ve dört köyüne dışarıdan çekirge gelmiş ve yaz mahsulüne zarar vermiştir¹⁹⁹. En son verilen misalden de açıkça anlaşılacağı üzere, çekirge afeti ile bir sancak veya kazanın mücadele etmesi yetmemektedir. Bir kaza veya bölgeden çekirge %100 temizlenmiş olsa bile, civar bir kazadan gelen çekirgeler bölgeyi tekrar afet ile karşı karşıya bırakmaktadır.

b- Çekirgenin İtlaf Edilmesinin Günah Olduğuna Dair İnanç ve Hürâfeler

Çekirge afeti ile mücadeleyi zorlaştıran nedenlerden biri de halk arasında bu haşerenin öldürülmesinin günah olduğuna dair bazı inanç ve hu-

¹⁹² BOA. A. MKT. UM. 21/62.

¹⁹³ *Âhenk*, 3 Nisan 1914, s. 2.

¹⁹⁴ *Âhenk*, 11 Haziran 1911, s. 2.

¹⁹⁵ *Âhenk*, 8 Haziran 1911, s. 2.

¹⁹⁶ *Âhenk*, 7 Mayıs 1912, s. 2.

¹⁹⁷ *Âhenk*, 4 Haziran 1914, s. 2.

¹⁹⁸ *Âhenk*, 8 Haziran 1915, s. 2.

¹⁹⁹ *Âhenk*, 18 Haziran 1915, s. 2.

rafelerdir. Hatta bu hususta bazı sebepler bile ileri sürülmüştür. Mesela, 1912 yılında Saruhan sancağında ortaya çıkan çekirgenin kanatlarında ayeti-i kerime yazılı olduğu gerekçesi ile halk çekirgeyi itlaftan ve yakmaktan kaçınmıştır. Bu durum vilayete bildirilmiş ve vilayet naibi Abdülhamit Efendi başkanlığında bir komisyon teşkil edilerek mesele ele alınmıştır²⁰⁰. Komisyon, konuyu değişik İslam âlimlerinin görüşleri doğrultusunda incelemiş ve başka şekillerde itlafı mümkün olmayan çekirgenin yakılarak da itlaf edilebileceğini belirtmiştir. Vilayet de bu görüşü içeren bir tamim yayınlayarak mülhakata göndermiştir²⁰¹.

Çekirgenin yakılarak itlafını uygun görmeyenler sadece Saruhan ahali si değildi. Bu inancın başka kazalarda da mevcut olduğunu Aydın şimendifer hatundaki çekirgelerin itlafı için görevlendirilen Tevfik Bey bildirmektedir. Tevfik Bey, toplu halde bulunan çekirgelerin kuru ot ve paçavralarla yakılmasına dair talimat bulunduğu halde, Tire kazasında cahil halkın yakmayı günah sayarak mücadeleden kaçındığını ve sadece dua ile yetindiğini belirtmektedir. Tevfik Bey, bu batıl inancın giderilmesi ve diğer hususlarla ilgili olarak Tire'de Yeni Cami'de Cuma namazından sonra belde müftüsü de hazır olduğu halde üç dört bin kişiye vaaz vermiştir²⁰².

Âhenk gazetesi yazarı Şinasi Bey, yukarıda ismini verdiğimiz yazısında, aynı konuya temas ederek, halk arasında çekirgeleri öldürmenin caiz olmadığına, bu belanın tövbe ve istiğfarla def edileceğine dair inanç bulunduğunu belirtmektedir. Yazının devamında, eskiden beri mevcut olan bu tür hurafe ve garip inançlar giderilmedikçe mücadelede başarılı olunamayacağını, bu hususta imamların, muhtarların, muallimlerin halkı aydınlatması ve mücadele memurlarının halka örnek olması gerektiği ifade edilmektedir.

c- Coğrafi Şartların Çekirge İle Mücadeleyi Zorlaştırması

Bazen çekirgenin ortaya çıktığı ve yumurta bıraktığı yerlerin elverişsizliği mücadeleyi güçleştirmekteydi. Bu hususla ilgili olarak, 6 Temmuz 1850 tarihli Saruhan Liva Meclisi'nden Aydın valiliğine gönderilen mazbatada, Saruhan'da ortaya çıkan çekirgenin ortadan kaldırıldığı ve gelecek yıllar için korkulacak bir şey olmadığı, ancak, Kütahya sancağı kazalarından Demirci ile diğer kazalara; Karesi sancağı kazalarından da Gördük, Foçateyn ve Güzelhisar-ı Menemen kazalarına uçup gelen çekirgenin gayet sarp, kır

²⁰⁰ *Âhenk*, 5 Mayıs 1912, s. 2.

²⁰¹ *Âhenk*, 6 Mayıs 1912, s. 2.

²⁰² *Âhenk*, 6 Mayıs 1912, s. 2.

ve bayır yerlere tohum bıraktığı ve bunlara herhangi bir şey yapılamadığı ancak ortaya çıktığında elbirliği ile mücadele edileceği belirtilmektedir²⁰³.

Kayalık ve sarp yerler kadar, ormanlık alanlar da mücadeleyi zorlaştırmaktaydı. Menteşe sancağı Mekri kazasında ormanlık alanlarda ortaya çıkan çekirgenin başka yöntemlere imhası zor olduğundan yakılarak imha edilmesi düşünülmüş, ancak bu defa da orman yangını tehlikesi ortaya çıkınca bundan vazgeçilmiştir²⁰⁴.

d- Çekirgeli Alanların Yetkililere Bildirilmemesi

Çekirge ile etkili mücadele edebilmek için her şeyden önce bu haşerenin yumurta bıraktığı yerlerin bilinmesi gerekiyordu. Aslında bu hususta muhtarları ve aşiret reislerini sorumlu tutan ve çekirgeli alanları bildirenlere mükâfat verileceğine dair kanun maddeleri bulunmaktaydı²⁰⁵. Bu hususta muhtarların ve halkın gereken duyarlılığı göstermedikleri Tevfik Bey'in verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır. Tevfik Bey, Alaşehir'den Ödemiş'e ve oradan da Tire sınırına uçarak gelen çekirgenin yumurta bıraktığı yerleri köylülerin bildiği halde bundan hükûmeti haberdar etmediklerini ve bunun da çekirgenin yayılışını kolaylaştırdığını belirtmektedir²⁰⁶. Yukarıda muhtarlarla ilgili verdiğimiz bilgiler içerisinde, süvari jandarmalarınca muhtarların çekirgeli alanlara dair verdikleri bilgilerin sıhhatinin araştırılması, muhtarların da bu hususta zaman zaman yanlış ve eksik bilgi verebildiklerini göstermektedir.

e- Para ve Araç-Gereç Yetersizliği

Çekirge mücadelesinin başarısı bir ölçüde hükûmetin bu mücadeleye verdiği parasal desteğe bağlı idi. Mücadele için pek çok memur ve amele görevlendirildiğinden ve malzeme kullanıldığından bunların devlete ekonomik bir maliyeti vardı. Devlet, personel ve malzeme ihtiyacı için parasal kaynak sağlıyordu. Bu destek yeterli miydi? Bu husustaki soruların cevabına çekirge felaketinin ekonomik etkileri başlıklı bölümde cevap verilmeye çalışılacaktır.

²⁰³ BOA. A. MKT. NZD: 16/45.

²⁰⁴ Bkz. Çekirgenin yakılarak imha edilmesi yöntemi başlığı.

²⁰⁵ "Çekirgenin İtlâfı Hakkında Kânûn-ı Muvakkat", 4 Zilhicce 1330/14 Kasım 1912, Düstûr Tertib-i Sâni, c.5, s. 26.

²⁰⁶ *Ahenk*, 6 Mayıs 1912, s. 2.

6- Çekirge Afetinin Devleti ve Halkı İlgilendiren İktisadî Yönleri

Pek çok doğal afette olduğu gibi, çekirge afetinde de devleti ve halkı yakından ilgilendiren ekonomik yönler vardı. Felakete uğrayan yerlerde mahsulün zayi olması kıtlıklara, fiyat artışlarına, iş gücü kaybına, ürünün çekirge tarafından telef edilmesinden korkan halkın ekim yapmamasına, halkın vergi borçlarını zamanında ödeyememesine ve dolayısı ile devletin vergi kayıplarına neden olmaktaydı. Çekirge ile mücadelede yerel yöneticilerin merkezî hükûmetten istedikleri iki önemli şey bulunmaktadır. Bunlar yeteri kadar tahsisat ve asker. İstenen bu para, toplanan çekirgenin satın alınmasında, amele taburlarının istihdamında, mücadelede görevlendirilen memur ve askerlerin yolluk ve yevmiyelerinin ödenmesinde kullanılmaktaydı. Merkezi hükûmet ise yerel yöneticilerden, tahsisatların yerinde kullanılmasını, mücadelenin usulüne uygun ve zamanında yapılmasını ve yetkililerden mücadeleye bizzat nezaret etmelerini istemekteydi.

Halkın mahsulüne zarar veren çekirge, vergilerin ödenmesini güçleştiriyordu. Zor durumda kalan ahali ise devletten vergilerin affını talep ediyordu. Bu hususta, Selendi Kaza Meclisi tarafından hükûmet merkezine gönderilen 27 Ocak 1849 tarihli bir mazbatada, kazanın 270 haneden ibaret olduğu, çok vergi veren yirmi beş otuz hanenin kapandığı, birkaç seneden beri yaşanan çekirge felaketi dolayısı ile mahsulâtın yok olduğu, bu sebepten 1847 ile 1848 yıllarına ait birikmiş 82.154 kuruşluk vergi borcu ile 12.000 kuruşluk müdür maaşının ödenemediği belirtilerek, bu borçların affı istenmektedir.²⁰⁷ Yine, İzmir valisi Ali Paşa'ya gönderilen 30 Nisan 1853 tarihli bir yazıda, Saruhan sancağı Kula kazası öşür gelirinin 1851'den 1855 yılına kadar maktu olarak beş seneliğine ihale edildiği, ancak birkaç seneden beri ortaya çıkan çekirge felaketi sebebiyle halkın 1851 senesinden 76.757,5 ve 1852 senesinden 10.747,5 kuruş olmak üzere toplam 87.505 kuruşluk birikmiş vergi borcu bulunduğu ifade edilmiştir. Yazının devamında, valinin hükûmetten vergilerin affını talep ettiği, verginin ödenmesi işinin mültezimleri ilgilendiren bir husus olduğu gerekçesi ile affın mümkün olmadığı, ancak ihalenin feshedilerek 1853 yılından itibaren talipli olanlara yeniden ihale edilebileceği belirtilmekte ve talipli olan kişilerin isimlerinin Maliye Nezareti'ne bildirilmesi istenmektedir.²⁰⁸ 1912 yılında da Buldan kazası aşarını alan mültezimler çekirge hasarı dolayısı ile hükûmetten vergide indirim talep etmişlerdir. Mültezimlere verilen cevapta

²⁰⁷ BOA. A. MKT. 171/129-1.

²⁰⁸ BOA. A. MKT. MHM. 55/31.

ise, bunun mümkün olmadığı, şayet itirazları varsa mahkemeye müracaat edebilecekleri belirtilmiştir²⁰⁹.

Devlet mültezimlerin vergi affına dair isteklerini kabul etmese de, halkın zirai faaliyetlerine devamını sağlayacak önlemleri almaya çalışmış ve onlara tohumluk para yardımında bulunmuştur. Bu hususta 3 Şubat 1851 tarihli bir tezkere-i sâmi'de, Saruhan sancağına bağlı Adala kazasını çekirgenin istila ettiğinden bahisle, ahâlinin tohumluk zahireye ihtiyaçları bulunduğu, dağıtılacak zahirenin piyasa değerinin 77.000 kuruş olduğu, içinde ziraat müdürünün de bulunduğu bir mahalli meclis tarafından tohumluk zahire parası verilecek kişilerin tespit edilmesi, bunların birbirine kefil yapılması ve oluşturulan defterin Aydın valisi tarafından hükûmet merkezine gönderilmesi istenmektedir²¹⁰.

Çekirge ile mücadele yöntemlerinden biri çekirgenin mükelleflere veya ameleye toplattırılması idi. Devlet, mükelleflerin fazladan topladıkları çekirge ile amelinin topladığı çekirgenin kıyyesine belli bir ücret ödeyerek mücadeleyi hızlandırmaya çalışıyordu. Ayvalık kaymakamından sadarete ve sadareten de Ayvalık kaymakamına gönderilen yazılarda bu hususla ilgili bilgiler bulunmaktadır. Ayvalık kaymakamı sadarete gönderdiği 7 Şubat 1851 tarihli yazıda, çekirgenin geçen sene Ayvalık kazasıyla Balıkesir sancağı kazalarından Edremit, Kozak ve Çandarlı arazilerine tohum bıraktığı, mart sonuna kadar bu tohumlardan çekirge çıkacağı ve bunların bir ay içinde toplanması gerektiği, bunun için Ayvalık ahali ile bu yörede yaşayan yörük taifesine kıyye başına uygun bir ücret ödendiği takdirde toplanmasının mümkün olacağı ve böylece gelecekte vereceği zararının önüne geçilebileceği, şayet toplanmazsa irileşerek etrafa yayıldığı ekili araziye daha fazla zarar vereceği belirtilerek ne yapılması gerektiği sorulmaktadır²¹¹. Kaymakamın bu uyarısı üzerine, durum sadareten Meclis-i Vâlâ'ya havale edilmiş ve Meclis-i Vâlâ çekirgenin toplattırılması ve masraflarının karşılanması ile ilgili şu tavsiyede bulunmuştur.

- Küçük iken 300-320 adet çekirge bir dirhem (3.207 gr.) gelmektedir. Bu şekilde toplanan çekirgelerin bir kıyyesi için iki kuruş,

- Biraz büyüdüğünde 150-160 adet çekirge bir dirhem gelmektedir. Bunların bir dirhemi için 40 veya 60 para,

²⁰⁹ *Ahenk*, 3 Mayıs 1912, s. 2.

²¹⁰ BOA. AMD. 29/74.

²¹¹ BOA. A. MKT. NZD. 35/7-1.

- Daha da büyümüş çekirgelerin 50-60 adedi bir dirhem gelmektedir. Bunların her dirhemine de 30 para ödenmelidir.

Çekirgenin küçük iken toplanması daha zor olduğundan dirhem başına daha fazla ücret ödenmektedir. Meclis-i Vâlâ çekirgelere ödenecek ücreti bu şekilde belirttikten sonra, bu paranın Aydın vilayetinde yapıldığı gibi, önce yörenin öşrünü alacak mültezimden, eğer yeterli gelmezse kalan kısmının bölüştürülmek suretiyle mahsul sahiplerinden, eğer öşrü alacak herhangi bir mültezim çıkmaz ve emanete bırakılır ise mal sandıklarından karşılanmasını istemektedir²¹². Meclis-i Vâlâ'nın verdiği kararın bir benzerini 16 Şubat 1914 tarihinde toplanan Vilayet Çekirge Komisyonu almıştır. Komisyon, İzmir'de toplanan çekirgenin kıyyesine 60 para ödenmesine karar vermiştir²¹³.

Yerel yöneticiler çekirge ile mücadele edilmediğinde ortaya çıkacak sonucun halkı ve devleti ilgilendiren sonuçlarını iyi tahmin ediyor ve mücadeleye devam edilebilmesi için hükûmetten para talep ediyorlardı. Bu hususla ilgili olarak, 30 Nisan 1912 tarihinde Aydın valisi tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda, Saruhan'da sekiz, Denizli'de üç, Menteşe'de bir, İzmir'de beş ve Aydın'da bir kaza ve bir nahiyede ortaya çıkan çekirge ile mücadele edilmez ise birkaç yüz bin kişinin maişet derdine düşeceği ve devletin bunları iane için yüz binlerce lira sarf etmek zorunda kalacağı, şimdiye kadar altı bin lira harcandığı ve geriye iki bin lira kaldığı, mücadeleye devam edilmezse vilayetin iktisadî durumunun zor durumda kalacağı belirtilerek yeni tahsisat istenmektedir²¹⁴. Mücadelenin yürütülebilmesi binlerce amelenin ücretinin ödenmesine bağlı idi. 28 Şubat 1915 tarihli Meclis-i Vükela Zabıt Varakası'nda, birkaç seneden beri Aydın vilayetini istila eden çekirgenin bu yıl bırakmış olduğu yumurtaların gelecek sene mahsule zarar vermeden toplanabilmesi için Düyun-ı Umûmiye'den alınacak 30.000 liralık borç ile amele taburlarında çalışan 16.000 nefere çekirgenin toplattırılmasının düşünüldüğü ifade edilmektedir²¹⁵.

Hükûmet merkezinden Aydın vilayetine çekirge tahsisatı olarak gönderilen para, sancak ve kazaların ihtiyaçları nispetinde dağıtılıyordu. Eğer gönderilen para yetmez ise tekrar para isteniyordu. Mesela, Mayıs 1914 tarihinde Duyun-ı Umumiye İdaresi'nden istikraz suretiyle alınan 23.000

²¹² BOA. A. MKT. NZD. 35/7-2-3.

²¹³ *Ahenk*, 18 Şubat 1914, s. 2.

²¹⁴ BOA. DH. İD. 99/23-33.

²¹⁵ BOA. MV. 196/137.

lira sancak ve kazalara şu şekilde dağıtılmıştır: Manisa merkeze 90.000 Akhisar'a 32.000, Alaşehir'e 120.000, Gördes'e 45.000, Demirci'ye 44.000, Kula'ya 40.000, Salihli'ye 45.000, Kasaba'ya 45.000, Eşme'ye 60.000; Aydın'a 8.000, Nazilli'ye 51.000, Bozdoğan'a 20.000, Kuşadası'na 20.000, Karacasu'ya 20.000; İzmir ve çevresine 35.000, Bornova'ya 5.000, Seydiköy'e 57.000, Ödemiş'e 100.000, Bayındır'a 24.000, Nife 25.000, Menemen'e 47.000, Tire'ye 43.000, Seferi-i Hisar'a 30.000, Bergama'ya 6.000, Çeşme'ye 15.000, Urla'ya 17.000, Foçateyn'e 15.000; Denizli'ye 50.000, Çal'a 25.000, Sarayköy'e 60.000, Tavas'a 5.000, Buldan'a 90.000 ve Muğla'ya 100.000 kuruş gönderilmiştir²¹⁶. Sancak ve kazalara dağıtılan tahsisatlar toplandığında bu tahsisatın %37'sinin Saruhan, %30'unun İzmir, %16'sının Denizli, %8,5'inin Aydın ve %7'sinin Muğla sancağına ayrıldığı görülmektedir. 3 Mart 1916 tarihli bir habere göre, vilayete gönderilen üç bin liralık çekirge tahsisatından Denizli'ye 80.000, Aydın'a 60.000, Saruhan'a 80.000, Menemen'e 10.000, Tire'ye 15.000, Bergama'ya 20.000, Bayındır'a 15.000, Nife 8.000 ve İzmir'e bağlı dört nahiyeye Karşıyaka'ya 16.000 kuruş ayrılmıştır. Bu dağıtımdan beş altı gün sonra Saruhan mutasarrıfının talebi üzerine çekirgeli alanların ücretle sürdürülmesi ve çekirgelerin toplanması için Kula'ya 80.000, Akhisar'a 70.000, Eşme'ye 52.000, Gördes'e 40.000, Alaşehir'e 30.000, Manisa merkeze 18.000, Kırkağaç'a 15.000 ve Salihli'ye 10.000 kuruş gönderilmiştir²¹⁷. Gönderilen bu paraların miktarı hangi kazanın daha fazla çekirge istilasını altında olduğunun da göstergesidir.

Çekirge ile mücadele hususunda nezaretler arasında sık sık yazışmalar yapılmıştır. I. Dünya Savaşı öncesine ait bu yazışmaların genel olarak içeriği ödenek yetersizliği ve ek tahsisat talebi ile ilgilidir. Mesela, 18 Nisan 1910 tarihli Meclis-i Vükelâ Müzakere Zabıt Varakası'nda, Bergama kazası Kaplan köyü ile Menemen, Kula ve Eşme kazaları köylerinde ortaya çıkan çekirgenin acilen toplanması için ayrılan paradan 3.750 kuruş kaldığı, bunun yetersiz olduğunun Aydın valiliği tarafından Orman Nezareti'ne bildirildiği belirtilmektedir. Zabıt varakasının devamında, Orman Nezareti bütçesinin tasdiki sırasında iade edilen 50.000 kuruşa ilave olarak olağanüstü masraflar kaleminden de 100.000 kuruş daha ilave edilerek Aydın valiliğine gönderilmesi hususunun Maliye Nezareti'ne yazılmasına karar verildiği belirtilmektedir²¹⁸. Tahsisat talebine dair bir diğer istek Aydın vilayetindeki ziraatçılardan Ali Galip Bey ve arkadaşları tarafından yapılmıştır. Adı geçen kişi-

²¹⁶ *Âhenk*, 23 Mayıs 1914, s. 2.

²¹⁷ *Âhenk*, 8 Mart 1916, s. 2.

²¹⁸ BOA. MV. 139/36.

ler, çekirge itlafi ve tohumların toplanması için bir haftaya kadar 2000 lira gönderilmesini 4 Nisan 1912 tarihli yazı ile Dâhiliye Nezareti'ne bildirmişlerdir. Dâhiliye Nezareti para talebini Ziraat Nezareti'ne iletmış ve Ziraat Nezareti de Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği 16 Nisan 1912 tarihli yazı ile istenilen paranın hemen gönderileceğini belirtmiştir²¹⁹.

Menteşe Mutasarrıfı da 7 Aralık 1914 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği yazıda, çekirge tohumlarının toplanması için gerekli parayı Duyun-ı Umumiye İdaresi'nin vermediğini, şayet zamanında toplanmazsa çekirgenin sancağın mahsulâtını mahvedeceğini belirtmiştir. Mutasarrıfın bu uyarısı üzerine, Dâhiliye Nezareti durumu 13 Aralık 1914 tarihinde Ticaret Nezareti'ne bildirmiştir. 18 Aralık 1814 tarihinde Ticaret Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne verilen cevapta ise, Duyun-ı Umumiye İdaresi'ne 10.000 kuruşluk havalename yaptırıldığı belirtilmiştir. Dâhiliye Nezareti de bu havalename kararını 20 Aralık 1914 tarihinde Mentеше mutasarrıfına bildirmiştir²²⁰. Bu yazılardan, merkezi hükûmetin yerel yöneticilerden gelen para taleplerine olumsuz yaklaşmadığı ancak her zaman istenilen miktarda para gönderemediği anlaşılmaktadır. Yerel yöneticiler çekirge ile mücadele için ayrılan parayı istedikleri gibi kullanamıyorlardı. Bununla ilgili olarak, Kula kazasından Dâhiliye Nezareti'ne çekilen 28 Mayıs 1911 tarihli telgrafta, kazada ortaya çıkan çekirgenin kanatlanmadan toplanıp imha edilebilmesi için 400 liranın acilen kullanımına izin verilmesi istenmektedir²²¹.

Merkezi hükûmet Aydın vilayetinden gelen ek para talebine dair isteklere bazen olumsuz cevap vermiştir. Bunun sebeplerinden biri, çekirge felaketinin batı Anadolu yanında imparatorluğun pek çok yerinde eş zamanlı olarak yaşanmasıdır. Çekirge ile ilgili belgeler, 1909 yılında Zor livasında, Şarköy (Edirne) kazasının 18 köyünde²²², 1911 yılında Amasya'nın Ezine ve Pazar nahiyesi ile Tokat'ın bazı köylerinde²²³, Halep vilayeti ile Urfa sancağında²²⁴, Manastır vilayetinde²²⁵, Selanik, Diyarbakır ve Musul vilayetlerinde, Canik ve Zor sancağında da²²⁶ çekirge afetinin hüküm sürdüğünü göstermektedir. Aydın vilayetinin yanı sıra bu bölgelerden de para talepleri

²¹⁹ BOA. DH. İD. 99/23-25.

²²⁰ BOA. DH. UM. 77/29-1-4.

²²¹ BOA. DH. İD. 99/23-(7).

²²² BOA. MV.126/6.

²²³ BOA. DH. İD. 99/23-14.

²²⁴ BOA. DH. İD. 99/23-17-18.

²²⁵ BOA. DH. İD. 99/23-15.

²²⁶ BOA: DH. İD 99/23-23.

vardı. Bu talepler, Aydın vilayetinin istemiş olduğu paranın verilmesini güçleştirmiş olmalıdır. Bu hususta, Dâhiliye Nezareti'nden Aydın valiliğine gönderilen 25 Kasım 1911 tarihli yazıda, çekirge itlâfi için Orman ve Ziraat Nezareti bütçesine 1.700.000 kuruş ayrıldığı, bu paradan sadece 87.000 kuruş kaldığı, Aydın Vilâyeti'ne 87.970 kuruş gönderildiği (Ziraat Nezareti'ne çekirge itlâfi için ayrılan bütçenin %5.174'ü kadar), mücadele yapılabilmesi için 500.000 kuruş (Ziraat Nezareti'ne çekirge itlâfi için ayrılan bütçenin %30'u kadar) daha istendiği, ancak bu paranın verilemeyeceği, mücadelenin çekirge talimatnamesinde kendilerine harcırah ve yevmiye verilmesi gerekmeyen mutasarrıf, kaymakam, jandarma zabitanı ve mükellef ahali ile yapılması, gerekli olan gaz, bez, kazma ve küreğin ise vilayete gönderilen parayla satın alınması istenmektedir²²⁷. Yukarıdaki rakamlar, Batı Anadolu'daki çekirge felaketinin büyüklüğü hakkında fikir verdiği gibi, devletin bu mücadele için yeteri kadar kaynak gönderemediğinin de göstergesidir. Aydın vilayeti dışında diğer bölgelerde de etkili mücadele yapılması için Ticaret ve Ziraat Nezareti bütçesine ek tahsisatlar yapılmıştır. Ticaret ve Ziraat Vekâleti bütçesine, çekirge itlâfi için 28 Şubat 1916 tarihli kanunla 23 milyon kuruş, 28 Şubat 1917 tarihli kanunla da 20 milyon kuruş fevkalade durum dolayısı ile tahsisat ayrılmıştır²²⁸.

Peki, çekirge vilayet genelinde hangi ölçekte bir hasar meydana getirmiştir? Arşiv belgelerinde ve gazetelerde bu hususta parça parça bilgiler verilmektedir²²⁹. Verilen bu bilgilerden vilayet genelinde çekirgenin meydana getirdiği hasarın boyutunu tespit etmek zordur. Yerel yöneticiler genel olarak rakamlara dayalı bilgiler vermeyip bunun yerine çekirgenin mahsule az veya çok zarar verdiği şeklinde bilgilendirme yapmışlardır. Aydın valisi tarafından sadarete gönderilen 19 Temmuz 1863 tarihli bir yazıda, Aydın sancağına bağlı bazı kazalarda etkili mücadele yapılması sonucu çekirgenin büyük kısmının yok edildiği, hasat mevsimi olmasına rağmen çekirgenin hububata zarar verecek durumda olmadığı, pamuk ve benzeri

²²⁷ BOA. DH. İd. 99/23-19 (1).

²²⁸ Düstür İkinci Tertip, C. 8, s. 425; Düstür İkinci Tertip, c. 9, s. 239.

²²⁹ Mesela, 7 Haziran 1912 tarihli Âhenk gazetesine göre, Alaşehir'de oluşan hasar %15 dolaylarında, aynı gazetenin 3 Mayıs 1914 tarihli sayısına göre ise Ödemiş'te %25; 14 Mayıs 1914 tarihli sayısında Akhisar'da %5, Salihli'de %1,2, Bayındır'da %1, Tire'de %5 dolaylarında olduğu belirtilmiştir. Alaşehir'deki hasar ise önemsiz denecek kadar azdır. Menemen'de ise arpaya %20, Baklaya %10, Buğdaya %10, bağlara %25, bahçelere % 50 civarında zarar vermiştir. Urla, Buldan ve Nifte ise hasar önemsizdir. Aynı gazetenin 19 Mayıs 1914 tarihli sayısında ise, Nazilli, Sarayköy kazalarındaki hasarın hiç derecesinde olduğu, Kasaba'da %10, Seydiköy'ün Sosan? Köyünde %25 civarında zarar meydana geldiği belirtilmiştir.

mahsulâta verdiği zararın ise büyük olmadığı belirtilmektedir²³⁰. 18 Haziran 1864 tarihinde Aydın valiliğinden Maliye Nezareti'ne gönderilen yazıda da Denizli sancağında gösterilen gayretin neticesi olarak, mahsulden bu yıl geçen yıla göre daha iyi verim alındığı ifade edilmiştir²³¹.

Felaketin iktisadî yönüne ilişkin yukarıda verilen bilgilerden, bu felaketin devlet hazinesine bir yük getirdiği açıktır. 18 Şubat 1914 tarihli bir habere göre, bir kıyye çekirgenin itlafının devlete maliyeti üç para 86 santimdir. Aynı yıl vilayet genelinde bulunan çekirge yüksüğü miktarının on milyon okka²³² olduğu düşünüldüğünde bu maliyetin büyüklüğünün ne kadar fazla olduğu daha iyi anlaşılır. Mücadele için sarf edilen iş gücü, mahsul ve dolayısı ile oluşan vergi kayıpları da hesap edildiğinde oluşan zarar tahminlerin ötesindedir. Yukarıda verilen bilgiler, devletin çekirge mücadelesini ve halkı ekonomik anlamda desteklemeye çalıştığını göstermektedir. Bununla birlikte yapılan bu parasal desteğin istenilen düzeyde olduğunu söylemek zordur. Bunu söylerken de devletin savaş ortamında bulunduğu gerçeğini de hatırdan uzak tutmamak gerekmektedir.

7- Çekirge İle İlgili İlginç Olaylar

Bölgeyi uzun süre etkisi altında tutan ve halkı epeyce uğraştıran çekirge ile ilgili ilginç ve kanun dışı bazı olaylar da yaşanmıştır. Bu olaylarla ilgili bilgiler de aşağıda başlıklar altında verilmiştir.

a- Çekirgenin Trenlerin İlerleyişini Engellemesi: Doğrusunu söylemek gerekirse, gazetelerde bu konu ile ilgili ilk haberi okuduğumuzda bunun abartı olabileceğini düşünmüştük. Ancak aynı konu ile ilgili iki tane daha habere rastlayınca bunun bir abartı olmadığını anladık. Konu ile ilgili ilk olay 1911 yılı Haziran ayında Uşak'ın Ulubey ilçesine bağlı İnay köyü istasyonu civarında yaşanmıştır. Gazetede habere göre, İnay istasyonu civarına o kadar çok çekirge yayılmıştır ki, raylar üzerinde oluşturduğu yapışkanlıktan binlerce kilo ağırlığındaki tren ilerleyememiştir. Tekerlekler önüne kum dökülerek kayganlık giderilmeye çalışılmış ancak tren yine ilerleyememiştir. Bir hayli uğraştan sonra raylar iyice temizlenmiş ve tren yoluna öyle devam edebilmiştir²³³.

²³⁰ BOA. A. MKT. MHM. 270/24.

²³¹ BOA. A. MKT. MHM. 303/51.

²³² *Âhenk*, 18 Şubat 1914, s. 2.

²³³ *Âhenk*, 11 Haziran 1911.

Bu olaydan üç yıl sonra 5 Nisan 1914 tarihli bir haberde, Menemen taraflarında tren yolu güzergâhında trenlerin ilerleyişini engelleyecek derecede çekirgenin çok olduğuna dair haberler alındığı bildirilmiştir²³⁴.

Konu ile ilgili üçüncü bir olay Mayıs 1914 tarihinde meydana gelmiştir. Seydiköy'de çekirge o kadar fazla miktarda ortaya çıkmıştır ki, külçe haline gelerek vagonların tekerlerine yapışıp trenlerin raydan çıkmasına sebebiyet verebileceği belirtilmiştir. Böyle bir olayın yaşanmaması için de Develi köyünden Gaziemir'e kadar trenler hızlarını düşürmüş ve tren memurlarından ikisi makine hizasınca yürüyerek çekirgeleri ürküterek raylardan uzaklaşmasını sağlamışlardır²³⁵. Bu örnekler, çekirgelerin küçük ve zayıf olmalarına rağmen binlercesinin bir araya geldiğinde mahsulât dışında başka nelere zarar verebileceğini göstermektedir.

b- Kanun Dışı Çekirge Alımı ve Satımı: Mükellefler komisyonların belirlediği miktardaki çekirgeyi toplayıp ambarlara teslim etmek zorunda idiler. Mükellefler çekirgeyi kendileri toplayabilecekleri gibi toplayan kişilerden satın alıp ambarlara teslim edebilirlerdi. Bunun tek şartı bu çekirgenin mükellefin yaşadığı yer dışından getirilmemiş olması idi. Bu kuralı ihlal ederek başka yerlerden çekirge tohumu getirip satan uyanık kimselere rastlanıyordu. Hatta bu kişiler gazetelere ilan bile veriyorlardı. Bu konuda 6 Ocak 1916 tarihli *Âhenk* gazetesinde “Çekirge Tohumu” başlıklı bir ilan bulunmaktadır. Bu ilanda, belirtilen adresteki kahvehanede çekirge tohumu alınıp satıldığı belirtilmektedir²³⁶. Bu ilandan haberdar olan yetkililer mesele ile ilgili gazeteye bir açıklama yapmışlardır. Çekirge Komisyonu namına Ziraat Müdüriyeti'nden yapılan bu açıklamada, bazı kişilerin ticaret amacıyla İzmir dışından çekirge tohumu getirerek mükelleflere satmaya çalıştığı, bunun çekirge talimatının 9. maddesine aykırı olduğu belirtilerek bu çekirgelere el konulduğu belirtilmiştir. Ziraat Müdüriyeti, bu kişilerin talimatname hükümlerinden haberdar olmamalarından dolayı böyle bir faaliyete cesaret ettiklerine hükmederek bir defalığına affedilmelerine, Torbalı, Seydiköy, Değirmendere, Kızılcaadağ, Bornova, Karşıyaka ve çevresi dışın-

²³⁴ *Âhenk*, 5 Nisan 1914, s. 2.

²³⁵ *Âhenk*, 5 Mayıs 1914, s. 2.

²³⁶ *Âhenk*, 6 Ocak 1916, s. 2. Gazetede yer alan “Çekirge Tohumu” başlıklı ilan tam olarak şu şekildedir: “*Saman İskeleyi'nde İkinci Kordon'da odun deposu itisalinde 21 numaralı mağazada ve Sahilhâne iskelesinde kahvehanede mu'tedil fiyatla çekirge tohumu satılmaktadır. Mükellefine tavsiye ediyorum. Aynı mahalde mezkûr tohum satın alınmakta olduğundan toplayıcılara da ilan eylerim. Kahveci Hacı Papal*”.

dan getirilen çekirgelerin şehir merkezinde satılamayacağına karar vermiştir²³⁷.

c- Çekirge Tohumu Hırsızlığı: İlk bakışta garip gelse de, hırsızlar bu dönemde de para edecek şey olarak çekirgeyi bulmuşlardır. Bunun yaygın olup olmadığını bilmiyoruz. Ancak Denizli'nin Sarayköy kazasında mükelleflerden alınarak kuyulara konulan çekirgeleri çalan ve başkalarına satan 6-7 kişi yakalanmış ve haklarında yasal işlem yapılmak üzere mahkemeye sevk edilmişlerdir²³⁸.

Sonuç

İnsanoğlu, tarih boyunca maddî ve manevî zararlara ve yıkımlara neden olan doğal afetlerle karşılaşmış ve gücünün yettiği nispette bunlarla mücadele etmiştir. Bu mücadele genelde iki yönlü olmuştur. Öncesinde felaketi önlemenin yolları aranmış, sonrasında ise meydana gelen zararlar giderilmeye çalışılmıştır. 1850 ile 1915 yılları arasında Batı Anadolu'da meydana gelen çekirge afetinde de benzer şekilde mücadele yapılmıştır. Yerel yöneticiler ve merkezi hükûmet bir yandan çekirge felaketinin meydana getirdiği kıtlığı ve olumsuzlukları gidermeye çalışırken, diğer yandan da yeni çekirge felaketlerinin oluşmasını önleyecek tedbirler almaya çalışmıştır. Mücadeleyi etkili hale getirmek için kanunlar ve talimatlar çıkarılmış, komisyonlar ve yeni memuriyetler oluşturulmuştur.

Halkın, ücretli amelelerin ve askerinin desteği ile yapılan mücadeleler bazen başarılı bazen de başarısız olmuştur. Başarısızlığın sebepleri içerisinde, merkezi hükûmetin malî desteğinin yeterli ölçüde olmaması, halkın sahip olduğu bazı inançlar sebebiyle mücadeleye etkin katılmaması, yetkililerin meseleye istenilen düzeyde önem vermemesi yer almaktadır. Mücadelede sivil halkın yanında askerî birlikler de kullanılmıştır. Mücadelede görülen eksiklikler karşısında yeni kanuni düzenlemeler yapılmış ve mücadelenin talimatlar doğrultusunda yapılıp yapılmadığını denetlemek ve eksiklikleri gidermek için müfettişler görevlendirilmiştir. Çekirge ile mücadele halkın hayat mücadelesi demek olduğundan, bazı yerlerde takdire şayan mücadele yapmıştır. Bazı yerlerde ise mücadele istenilen düzeyde olmamış ve uçkun hale gelen çekirge, afetin olmadığı veya çekirgenin temizlendiği yerlere yumurta bırakarak halkın verdiği emeklerin boşa gitmesine neden olmuştur.

²³⁷ *Âhenk*, 6 Şubat 1916, s. 2.

²³⁸ *Âhenk*, 25 Mayıs 1914, s. 2.

Çekirge felaketinin Batı Anadolu'nun hemen hemen her sancak ve kazasını istila ettiğini söylemek mümkün olmakla birlikte, bunun her tarafta aynı şiddette olduğu söylenemez. Felakete uğrayan halk acınacak halde ve kötü durumdadır. Sancak ve kaza ahalileri, yerel yöneticilere ve merkezi hükûmete gönderdikleri dilekçelerde ve telgraflarda içinde buldukları durumu anlatmışlar ve yardım talep etmişlerdir. Çaresiz halk bir yandan çekirge ile mücadele ederken bir yandan da ektiği ürünü harmanlayıp kaldırma telaşı içerisindeydi. Felaketin bu olumsuzluklarına rağmen Batı Anadolu'nun hiçbir sancak ve kazasında felaket sebebiyle bir göç yaşanmamıştır. Devlet vergi kayıplarını önlemek ve halkın felaket karşısındaki sıkıntılarını gidermek için imkânlar ölçüsünde maddi bakımdan destek olmaya çalışmıştır.

Felaket sadece batı Anadolu ile sınırlı değildir. Durum böyle olunca bölgedeki mücadele için devletten her zaman istenilen düzeyde parasal destek alınamamıştır. Felaketi önlemek için farklı yöntemler kullanılmıştır. İstenilen düzeyde olmamakla birlikte icat edilen yeni makineler çekirge imhasında kullanılmıştır. Bunun yanında çekirge ile daha etkili mücadele edebilmek için yabancı uzmanların görüş ve tecrübelerinden istifade edilmeye çalışılmıştır. Felaketin savaş yıllarına denk gelmesi de mücadeleyi bir kat daha güçleştirmiştir.

EKLER

EK-I Çekirge Felâketi Dolayısı İle Kula Kazasından Dâhiliye Nezâreti'ne Çekilen 15 Mayıs 1327/ 28 Mayıs 1911 Tarihli Telgraf²³⁹

Birçok mezâhim ve masârıfla yetişdirdiğimiz mahsûlât kazâmızın her tarafını istilâ iderek binlerce taburlar teşkîl iden çekirgeler gözümüzün önünde mahv idiyor. Sevk idilen ahâli ile ütlâfi mümkün olmadığından gündün güne büyümekle tahrîbâtı tezâyüd itmesinden müstahsil acıklı hâle karşı elimizden bir şey gelmediği için yalnız ağlıyoruz çırpıyoruz. Çünkü bu gibi tedâbirle iktifâ idilecek olursa hazîne binlerce lira zarar gördükten başka âtisi için yine kesretli tohum atmasıyla vehâmet-i azîme tevîdi bu yüzden birçok ahâli mahkûm-ı sefâlet ve hicret olacaktır Şimdiki halde en kat'î tedâbir en mü'essir çâre çekirgelere münâsib fi'at takdîriyle okka ile mübâya'a itmekte ve bu muâmeleye hemen bir iki gün zarfında başlanmaz ise çekirgeler on güne kadar kanatlanub ele geçmesizin istediği gibi tahrîbât ikâsıyla kazâmızın her tarafıyla civâr kazâlara tohum atmağa başlayacağından buna meydan virilmeksizin 'arz eylediğimiz vehile mübâya'a idilmek üzere 400 liranın sarfına telgrafla emir

²³⁹ BOA. DH. İD. 99/23-(7).

virilmesi husûsu memleketin hayat-ı zirâ'yye ve sa'adet nokta-i nazarında kemâl-i ehemmiyetle müsterhamdır.

Zirâ'at Odası Reisi İsmail 'Umûm Ahâli Nâmına Belediye Reisi Ali

EK-2 Çekirge Felâketi Sebebiyle 1912 Yılı Nisan Ayında Alaşehir Kazâsı Belediye Reisi ile Eşraftan Altı Kişinin Aydın Vilâyeti Merkezine Bizzat Giderek Verdikleri Dilekçenin Sureti²⁴⁰

Alaşehir ve ona civâr bulunan Kula ve Eşme kazâlarının her tarafında ve Sahlîli Buldan kazâlarının bâ'zı karyelerinde zuhûr iden çekirgenin geçen sene nüfûs-ı mükellefe usulü tohumların dercine teşebbüs edilmiş ise de mevcûdî pek külliyyetli olduğundan yüz binlerce kıyyelik derc olunan tohum ancak öşrü (1/10) mikdârı olduğu bugün açılan ve her tarafta mahsûlât ve bağlarımızı tahrîbe başlayan çekirgenin kesretıyla sâbittir hükûmet-i seniyye geçen sene vaktiyle mikdâr-ı kâfi tahsîsât i'tâ itmiş olsa idi daha tehlikesiz ve daha az masrâfla bi'l-küllîye inhâsı mümkün olacaktı şimdi ise dehşetli sûredde açıldı noksan tedbirlerle itlâfi mümkün değildir zürrâ' yaz mahsulü ekmekten fârîğ oldular çünkü bu âfâtm inhâ ve tahrîbâtının men' idileceğine ümidleri azalmıştır. En sâlim ve mü'essir tedbir işbu kazâlarda ve bunlara civâr olub en evvel hücûma ma'rûz kazâların redif ve zâbitlerini cem' ve sevk etmek ve muntazaman çalıştırmaktır bu tedbrin hükûmetçe ...? mahzûr olub sûret-i kat'iyyede mümkün olamadığı takdirde nüfûs-ı mükellefesi daha şümüllü olarak on yaşından yukarı efrâd-ı zükûrun sevkidir bu ise nâfizü'l-kelâm ve sâibi't-tedbir kumandanlar ile ve her kazâ için elli altmış jandarma süvarisi ile ancak mümkün olacağı gibi her iki sûredde gazyağı ve tulumba iştirâsı ve masârîf-ı mermi-i sâ'irenin te'mini için Alaşehir'e beş yüz lira ve diğer kazalara tahakkuk edecek lüzûm üzerine mikdâr-ı kâfi tahsîsâtın i'tâsıyla kâbidir ve şu fırsat ve gecikmesi gayr-i kâbil-i tazammun zararlar ikâ ideceği ve bu ise zirâ'at ve servet-i mahalliyeyi büsbütün ifnâ iderek zürrâ'm sefîl ve bi-çâre kalması müeddel bulunmuş olacağı tabi'i olduğundan ifâ-yı muktazâsı bâbında.

EK-3 İzmir Ulemasının Verdiği Fetva Doğrultusunda Çekirgenin Başka Yöntemlerle İtlâf Edilemediğinde Yakılabileceğini Belirten Aydın Vilayetinın Tamîmi²⁴¹

Çekirge gibi yalnız bir kazâ veya bir vilâyetin değil belki 'azîm bir ülkenin bi'l-cümle mahsûlâtını tamâmıyla mahv iderek binlerce halkı açlığa mahkûm edecek derecede te'sîr-i müdhîş ve muharrib gösteren bir âfetin mahvı için hükûmet ve ahâlîce elden gelen gayret dirîğ idilmeyerek çekirgenin istilâsına ducâr olan mahallerde bi'l-

²⁴⁰ BOA. DH. İD. 99/23-29.

²⁴¹ *Ahenk*, 6 Mayıs 1912, s. 2.

cümle nâhiye müdürleriyle kazâ kâim-makâmları ve lâzım gelen me'mûrîn ve eşrâf-ı belde çekirge itlâfına me'mûr edilmiş ve mutasarrifin-i kirâm da bu bâbdaki 'ameliyâta bi'z-zât nezâret buyurmaları tavsiye olunarak on beş yirmi gündün beri cümlesi mülhakâtı devr ve teftiş itmekde oldukları gibi tedâbir-i lâzime ittihâzı için bi'z-zât Alaşehir kadar geldiği halde zuhûr iden esbâb-ı mühimme ve müsta'cileden dolayı 'avdete mecbûriyet hâsıl olduğu ma'lûm bulunmuştur memleketin hasâd-ı iktisâdiyesine doğrudan doğruya te'siri olan işbu âfetin 'umûm vilâyetin tathîrine çalışılmak lâzime-i hamîyyet iken 'akılları ırmeyen ba'zı cühelânın çekirgenin kanadlarında âyât-ı kerîme muharrerdir itlâf ve ihrâkı câ'iz olamaz deyu halkı idlâle ıztırâ (r) ile haber olunmuştur. Hükûmet-i meşrûta-i Osmâniye her mu'amelesini ahkâm-ı mukaddese-i şer'iyyeye tevfiқан çalışmakta olub şer'i'atin kabul itmediği ahvâl hükûmetçede merdûd ve menfûr 'add idilmek tabî'dir ancak şer'i'at-ı garrâ-yı Ahmedîye mesâ'ib-i 'azîmeden olan haşerât-ı muzırrıya karşı tedâbir-i imhâ'iyye ittihâzını bu musîbetle tehdîd idenleri men' itmeyeceği âşikâr olub halkca mücib-i itmi'nân olmak üzere nâ'ib-i belde fazîletlü efendi hazretlerinin riyâsetleri tahtında memleket müftî ve 'ulemâ-yı mütehayyizânından mürekkeben teşkîl olunan meclis-i 'aliyyece kütüb-i fihriyyeye mürâc'atla yazılan muktezâda bu bâbdaki kanâ'ati te'yîd eylediğinden çekirgenin her ne vâsıta ile mümkün ise hemen itlâfına çalışılması ve yine bu bâbda halkı ifsâd idecek sûrette tesvîlâtta bulunanların haklarında tanzîm idilecek zabut varakaları ve evrâkı-ı tahkîkiye ile beraber cihet-i 'adliyyeye teslimleri ve lüzûm görüldüğü halde bu gibiler hakkında memleketin felâketini iltizâm idenler için mevzû' olan ahkâm-ı şedîde-i kânuniyyeye tatbîk iddirilmek üzere heman merkez-i vilâyete bildirilmesi lüzûmî tebliğ ve memleketin mütebahhirîn ve efâdıl ulemâsından mürekkeben olan mezkûr hey'et-i 'âliye cânibinden yazılmış olan mazbata aynen âtiye nakl olunmuştur.

Fukahâ-i 'izâm hazerâtından ekserisi cerâd-ı muzırranın katlimi tecvîz eyledikleri gibi İbn-i ? Şâfiî ve imâm-ı Remli ve kadı Hüseyin ve eccelle-i (büyük) 'ulemâ-i dîn bir 'arzı cerâd-ı muzırta istilâ iderde suver-i sâ'ire ile indifâ'ı kâbil olmadığı takdirde ihrâklarını tecvîz iddikleri ma'rûzdur.

İmzalar: İzmir kadısı Abdü'l-hamîd Râfî'î, İzmir müftisi rahmeten (bir kelime silik) İzmir 'ulemâsından Mustafa Nuri, İzmir 'ulemâsından Halil, İzmir 'ulemâsından 'Ali Fehmi, İzmir 'ulemâsından Mehmed Nuri.

EK-4 İzmirliilerin Topyekûn Katılacağı (Nefir- Âmm) Çekirge İmha Çalışmasına Dair Vilayet Çekirge Komisyonunun Yayınladığı Program²⁴²

Medâr-ı ma'îşetimiz olan mahsûlatı tehdid iden çekirge âfetinin imhâsı için ahâlînin iştirak ve muâvenet-i umûmiyesine ihtiyâc der-kârdır. Fakat geçen seferki gibi halkın nefir-i 'âmm sûretiyle amelîyât-ı imhâiyeye sevk ve ihrâcından ümîd bulunduğu derecede fâ'ide görülemeyeceği tecrübeten sâbit olmağla çekirge mntıkalarına halkın takım takım mahalle mahalle sevkî komisyon-ı mahsûsunca karâr-gîr olmuş ve menâtik-ı mezkûreye hangi mahallâtın tefrîk ve ahâlîsinin hangi günlerde sevk olunacağını mübeyyin bir cedvelde tanzîm kılınmıştır.

Cedvel münderecâtı dünkü gün komisyona sûret-i mahsûsada da'vet idilmiş olan mahalle muhtarânına komisyon a'zâsından Nazmi Beğ tarafından sûret-i vâzihada anlatılmış ve vâli Beğ Efendi hazretleri de ahâlînin celb ve sevkine ve hüsn-i sûretle çalışdırılmasına dâ'ir muhtârâna evâmîr-i lâzime virmişdir.

Ahâlice husûl-i ittîlâ' için cedveli âtîde derc ve ahâlînin şu mevsim-i baharda aynı zamanda bir tenezzüh 'add idebileceği amelîyât-ı imhâiyeye iştirâkden istinkâf itmeyeceğini ve bu bâbda cânib-i hükûmetden zâten mukarrer olduğu vecihle cebr-ü ikrâh görmeğe mahal bırakmayacağını ümîd eyleriz .

Şunu da ihtâra lüzûm görürürüz ki hükûmet, komisyon vesâ'it-i itlâfiyeyi müm-kün olabildiği derecede ihzâr itmiş ise de işbu âfetin dâ'iresi pek vâsi' olduğu cihetle hükûmete müzâhereten ve imha 'amelîyâtını teshîlen çekirge ürkütme ve toplamak için süptürge ve çarşaf gibi malzeme -ki herkesce sehl ? gider - beraber getirmelerini halkımızın gayretinden bekleriz.

Ba'zı kendini bilmezlerin geçen sefer üç dört dâne çağla badem koparmak için ağaçlara, mezrû'âta ikâ-ı ziyân ittikleri görülmüşdü. Haber aldığımızı göre bu defada bu yolsuz hareketi irtikâb iden bulunursa şiddetle cezalandırılacağı gibi gazetelerde teşhîr idilecektir.

Ahâli sabahleyin alafranga sa'at yedide mahall-i ictimâ'da bulunacak ve sa'at sekizde işe başlanulub on ikide bir sa'at ta'tîl olunduktan sonra sa'at beşe kadar çalışılacaktır.

Her mahalle muhtârı ictimâ'in irtesi günü komisyona mahallesinden kaç kişi bulunub ne kadarının bedelen çalışdıklarını ve kimlerin gitmediklerini bâ-rapor komisyona bildirecektir. Mu'ayyen olan ictimada ne şahsen ne de bedelen bulunmayan-

²⁴² Âhenk, 16 Nisan 1914, s. 2.

lar hakkında zecrî mu'âmele yapılacaktır. Mıntıkalara hangi mahallenin hangi günler sevk olunacağını mübeyyin cedvel:

Birinci Kokaryah Mıntıkası

17 Nisan Perşembe Günü- Göztepe, Birinci Karantina İslâm, Karataş Mecidiye, Selîmiye, İkinci Mahmûdiye mahalleleri.

18 Nisan Cuma Günü- Reşâdiye İslâm, Reşâdiye Rum, Karantina Rum mahalleleri.

19 Nisan Cumartesi Günü- Mahmûdiye mahallesi.

20 Nisan Pazar Günü- Hurşîdiye, Benî İsrâîl mahalleleri.

21 Nisan Pazartesi Günü- Karataş Osmâniye, İkinci Osmâniye mahalleleri.

22 Nisan Salı Günü- Esnâf-ı Şeyh, Kalafât, Hacı İbrahim, Sunino? mahalleleri.

23 Nisan Çarşamba günü- Cedid, Hacı Mahmûd, Kahraman mahalleleri.

İkinci Bozyaka Mıntıkası

17 Nisan Perşembe Günü- Birinci Süleymâniye, İkinci Süleymâniye mahalleleri.

18 Nisan Cuma Günü- Fâtih, Kılçı Mescid, Odun Kapu, Birinci Azîziye, Kestelli ve Nâtîrzâde mahalleleri.

19 Nisan Cumartesi Günü- 1., 2., 3., 4., 5. Sultâniye mahalleleri.

20 Nisan Pazar Günü- Memdûhiye, Kadriye, İmâriye, Sarı Hâfız, Câviz, Yukarı Aya Yâni mahalleleri.

21 Nisan Pazartesi Günü- Bâtıcı Mescid, Ballı Kapu, Hacı Mehmed, Ali Ağa, Ardebâd? Mescid, Toraman mahalleleri.

22 Nisan Salı Günü- Orhâniye mahallesi.

23 Nisan Çarşamba Günü- Halil Efendi, Tuzcu Mescid, Hasta Mescid, Yeni Kilise, Akçalı Mescid mahalleleri.

Üçüncü Halka Pınar Mıntıkası

17 Nisan Perşembe Günü- Dolablı Kuyu mahallesi.

18 Nisan Cuma Günü- Pazar Yeri, Hatuniye mahalleleri.

19 Nisan Cumartesi Günü- Fatih, Mir Ali, Çorak Kapu, İkinci Aziziye mahalleleri.

20 Nisan Pazar Günü- Hıralambo, Aya Fotini, Mersinli, Tepecik mahalleleri.

21 Nisan Pazartesi Günü- Rum Kabristanı, Rum Yetimhânesi, Rum Espatalyası?, Aya Yorgi mahalleleri.

22 Nisan Salı Günü- 1., 2., 3., 4. Ermeni mahallâtı.

23 Nisan Çarşamba Günü- Birinci ikinci Yeni mahalle, Efrâti, Hasan Hoca ve Kasab Hızır Mahalleleri.

Dördüncü Karşuyaka Mıntıkası

17 Nisan Perşembe Günü- Abdullah Efendi, Selâhaddin Oğlu, Ali Re'is, Dayı Emir, Şeyh, Hahambaşı mahalleleri.

18 Nisan Cuma Günü- Çiçek, Fâik Paşa Ayavukla mahalleleri.

19 Nisan Cumartesi Günü- Aya Nikola, Aşağı Aya Yâni mahalleleri.

20 Nisan Pazar Günü- Ahmed Ağa Mahallesi.

21 Nisan Pazartesi Günü- Murtâkiye mahallesi.

22 Nisan Salı Günü- Aya Katerine mahallesi.

23 Nisan Çarşamba Günü- Vulkanu, Aya Dimitri mahalleleri.

Mıntıka Me'mûrları

Kokaryalı Mıntıkasında-Sâbık ta'kîb Kumandanı Ali Paşa ve eşrâfdan Hacı Hasan Paşa Hazerâtı, Merkez Tabur Kumandanı Lütfi Beğ, Yüzbaşı Âsif Beğ, Belediye a'zâsından Yuvan Efendi.

Karşuyaka Mıntıkasında-Belediye a'zâsından Şerîf Efendizâde Rıza Beğ, Karşuyaka Belediye re'isi Mustafa Efendi, Hacı Ali Paşazâde Refik Beğ, Takım kumandanı İbrahim 'Azmi Efendi.

Bozyaka Mıntıkasında-Komisyon a'zâsından Âhenk Sâhibi Nazmi Beğ, Erkân-ı Harb mütekâidininin kâim-makâm Selâhaddin Beğ, Yüzbaşı Tâhir Efendi, Belediye a'zâsından Kemâl Beğ.

Halkapınar Mıntıkasında-Baytâr Mir Alaylığınan Mütekâ'id Avustol Beğ, Komisyon a'zâsından Rüşdü Beğ, Miralayzâde Ali Beğ, Belediye a'zâsından Selim Mizrâhi Efendi.

Program

1. Yevm-i mu'ayyende çekirge itlâfına sevk idilecek ahâlinin mensûb oldukları mahallât muhtârânı bir araya gelerek hey'et-i ihtiyâriyeden veyâhûd mahallece tanınmış zevâtın üçer kişi tefrîk ideceklerdir.
2. Tefrîk olunacak zevât mu'ayyen günde bi'z-zât çekirge itlâfına gidecek olanların esâmîsini yazacak ve bunların her yirmi beşine bir baş ta'yîn ve bu başın nezâret ve riyâseti altında çalışdırılacaklardır.
3. Ma'zeret-i meşrû'a ve sâ'ire dolayısıyla yevm-i mu'ayyende çekirge itlâfına gidemeyecek olanlar ya yerine bir bedel bulub gönderecek yâhûd mahalle-since ta'yîn olunacak zâta bedelin ücretini vireceklerdir.
4. İş mahallinde bir def'a sabahleyin bir defada öğleyin bir de akşam üzeri yoklama icrâsıyla mevcûd ahâlinin ve çalışanların isimleri hizalarına işâret idilecek ve hizmet itmeyenlerle savuşanlar hakkında zevât-ı muhar-rere tarafından birer zabıt varakası tanzîm idilerek mıntıka me'mûrına tevdi' idilecektir.
5. Mahallerden tefrîk idilecek hey'et ve sâ'it-i imhâiyeyi sabahleyin kendi mın-tıkası me'mûrına teslim idecek ve akşam üzeri yine âna teslim eyleyecektir.

6. *Her mükellef yiyeceğini kendi tedârik idecektir.*
7. *Belediye dâ'iresi ahâliye su virmek için münâsib vâsıtalar ihzâr ve i'zâm eyleyecektir.*
8. *Ahâliiden hiçbir kimse bağ, bağçeler derûnuna girerek ve ağaçlara çıkarak ziyân ikâ' itmeyeceklerdir. İdenler hususunda sârik mu'âmesi yapılacaktır.*
9. *Her mıntıkada Şemseddin Efendinin icâd-gerdesi olan makinelerden ikişer aded ustaları ile berâber mevcûd bulunacaktır.*
10. *Kokaryalı mıntikasının mahall-i ictimâ'ı tramvay hattının mebd'e'i, Bozyaka mıntikasının mahall-i ictimâ'ı Çukur Çeşme Karagolunun önü, Halkapınar mıntikasının mahall-i ictimâ'ı Tepecik, Karşuyaka mıntikasının mahall-i ictimâ'ı Soğuk Kuyu mevki'idir.*
11. *Her mıntikanın zâbitleri ile jandarma neferâtı mahall-i ictimâ'ında bulunarak halka çekirgeli olan mevâki'i gösterecektir.*
12. *Çekirge komisyonu tarafından ta'yin olunan mıntika me'mûrları vakitleri müsâ'id olduğu takdirde her gün olamadığı halde münâvebeten iş başında bulunacaklardır.*